

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Otázka myšlenkového a kulturního dědictví.
Interpretace Szlezákovy knihy Za co vděčí Evropa Řekům.**

Bc. Kateřina Suchanová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

Otázka myšlenkového a kulturního dědictví.

Interpretace Szlezákovy knihy Za co vděčí Evropa Řekům.

Bc. Kateřina Suchanová

Vedoucí práce:

Mgr. Karolína Jiráková, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2021

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, srpen 2021

.....

Děkuji vedoucí diplomové práce paní Mgr. Karolíně Jirákové Ph.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

1. Úvod	6
2. Za co vděčí Evropa Řekům	10
2.1. Thomas A. Szlezák	10
2.2. Za co vděčí Evropa Řekům	11
2.3. Kosmopolitní duch řecké kultury	19
3. Prolegomena	23
3.1. Vymezení pojmu Evropa	23
3.2. Počátky evropských postojů a hodnot	29
4. Athénská demokracie a básnictví <i>polis</i>	36
4.1. Athénská demokracie	38
4.2. Nová forma básnictví.....	40
5. Božský zákon a osobní daimonion: Sofoklés a Sókratés	42
5.1. Sofoklés.....	46
5.2. Sókratés	55
6. Závěr	61
7. Seznam literatury.....	66
8. Resumé	65

Úvod

Diplomová práce *Otázka myšlenkového a kulturního dědictví* rozebírá Szlezákovu knihu a klade si za cíl představit hlavní teze této knihy na vybraných kapitolách. Součástí práce bude snaha o kritické zvážení Szlezákových myšlenek, a proto za tímto účelem budou vybrány kapitoly, které budou detailně rozebrány. Hlavní metodou práce bude interpretace.

Zvolená badatelská perspektiva mé diplomové práce se odlišuje od běžnějšího typu prací, kde jsou řešeny problémy spadající do myšlenkového prostředí starého Řecka, a to především v tom smyslu, že zde není hlavní postup založen na uvádění primárních úseků textu z antických autorů, které by byly posléze komentovány vybranými badateli. Četba původních textů je nutnou základnou, nicméně není středobodem této práce. V centru naopak stojí jeden konkrétní intelektuální počín, tedy Szlezákova kniha. Tímto výběrem se tak hlásím k tomu, že se nejedná o běžný sekundární text ve smyslu, že jeho hlavním cílem by bylo zpřístupňovat a vysvětlovat myšlenky antických autorů. Domnívám se, že Szlezákovy ambice jsou mnohem větší a že text samotný je zajímavou interpretací vztahu mezi moderním člověkem a jeho dávnými kořeny, které ho stále spoluutvářejí. Zároveň si myslí, že některé Szlezákovy teze jsou nejen pro čtenáře podnětné, ale i problematické, a že vzhledem k ambici oslovit širokou čtenářskou obec, je třeba se na ně detailněji kriticky zaměřit. Budu tak činit především v kapitole *Božská zákon a osobní daimonion: Sofoklés a Sókratés*, kde je moje znalost primárního textu a jeho interpretací nejsilnější.

Práce je rozdělena do čtyř kapitol, z nichž první kapitola *Za co bychom měli být Řekům vděční* je rozdělena to do tří podkapitol. První podkapitola představuje autora knihy T. A. Szlezáka a jeho badatelské zaměření. Jako jeden z podstatných rysů, který ovlivňuje Szlezákovu myšlení i charakter knihy, je identifikován příklon k Platónovu myšlení a platonismu vůbec. Szlezákovu ovlivnění platónským myšlením je vyloženo za pomoci stati *Idea a doba poevropská* od Kryštofa Boháčka, který rozebírá Szlezákovu přesvědčení, že řecká kultura dospěla vrcholu až s příchodem Platóna, jehož nauka o idejích se stala základem platónského myšlení a podle Boháčka nám poskytla základ pro ukotvení evropského lidství.

Ve druhé podkapitole představuji stručně celkovou strukturu a hlavní témata Szlezákovy knihy. Autorovým hlavním záměrem, který prostupuje všemi kapitolami, je „připomínání“ evropských kořenů, které spatřuje v řecké antice. Dle Szlezáka Řekům vdčíme za mnoho, což ukazuje na evropském pojetí literatury, filosofie, politiky a dalších jevech. Kniha se skládá z *Prolegomeny* a dalších dvanácti kapitol, přičemž se domnívám, že *Prolegomena* není běžným úvodem, nýbrž funguje jako klíč, pokud se chceme k jednotlivým Szlezákovým myšlenkám dostat a porozumět jim, nikoliv přijmout jeho teze jako jednoznačný výklad, jako odpověď na otázku, za co tedy současná evropská kultura vdčí té starořecké. Ačkoliv Szlezák opakovaně tvrdí, že chce připomínat, samotný text tak na mnohých místech na čtenáře působí. Mezi zmíněnými dvanácti kapitolami nacházím ještě jednu, která se od podoby zbylých odlišuje a pojednává o kosmopolitním duchu řecké kultury a o skutečnosti, že přestože jsou základy evropské kultury kladeny do Řecka, tak tyto základy se v průběhu dějin změnil v podstatě k nepoznání a jsou dnes něčím novým. Tuto kapitolu bychom mohli označit jako možný závěr, ve kterém se Szlezák snaží jednotlivé výsledky propojit. Mezi *Prolegomenou* a poslední kapitolou je možné spatřit dialektický vztah, kdy Szlezák v *Prolegomeně* představuje teze v obecné podobě, v poslední kapitole je propojuje s výsledky, které vyplývají z jednotlivých kapitol. Některé úseky z poslední kapitoly dohromady s kapitolou úvodní vedou k projasnění Szlezákových tezí, a proto ji na počátek zahrnuji své práce.

Ve druhé kapitole se záměrně podrobně zastavuji u Szlezákových tezí, které nabízí ve své *Prolegomeně*. V první podkapitole představuji Szlezákovu vymezení pojmu Evropa. Pojmu Evropa se věnuje také Břetislav Horyna v díle *Idea Evropy*, přičemž Horyna podává jiný úhel pohledu na myšlenky, kterými se Szlezák zabývá. Szlezák chápe evropskou identitu jako způsob myšlení, přičemž samotnou evropskou kulturu vnímá jako neustále podléhající změně. Szlezák vyzdvihuje osvícenství jako etapu, kdy se evropská kultura naučila zpochybňovat samu sebe, čímž se naučila oprostít od vlastních myšlenkových zvyklostí, podrobit se sebekritice a uznat za hodnotné i to, co je pro ni v jádru cizí. Szlezák na základě toho Evropu definuje jako otevřenou a tolerantní společnost, která nepodléhá náboženské či absolutistické nadvládě, Evropu tedy vnímá v pozitivním slova smyslu.

Szlezákovu chápání Evropy je blízké pojetí Jana Patočky. Na blízkost jejich myšlení poukazuje ve výše jmenované stati Kryštof Boháček. Szlezák spolu s Janem Patočkou do

svých děl promítají momentální historickou situaci doby, ve které žijí. Patočka počátek evropských dějin spatřuje v Řecku, respektive v řecké filosofii, k této problematice se mimo jiné vyjadřuje i v souboru přednášek *Platón a Evropa*. Patočka a Szlezák se shodují, že až s příchodem Platóna dospívá řecká kultura svého vrcholu a je schopna čerpat ze svých zdrojů. Právě ve druhé podkapitole se zaměřuji na Szlezákovu reflexi počátků evropských postojů a hodnot, přičemž Szlezák opakovaně upozorňuje, že se hodlá zaměřit spíše na obecné předpoklady a prvotní počátky základních postojů a hodnot charakteristických pro Evropu a nehodlá se zabývat jejich vývojem a zavedením. Problém počátků evropského myšlení doplňuji o perspektivu J. P. Vernanta prostřednictvím textu *Počátky řeckého myšlení* a T. B. L. Webstera, který vyzdvihuje schopnost personifikace pro konstituování evropského myšlení. Szlezák opakovaně reflektuje, že ne všechny kořeny evropské kultury jsou svázané s řeckou antikou. Szlezák nezůstává u obecných tvrzení, dokládá je za pomoci příkladů z kultury, politiky, historie či literatury.

Třetí kapitola pojednává o athénské demokracii a básnictví *polis*, tato kapitola je zde rozebrána za účelem porozumění fungování tehdejší společnosti, vnímání postavení dramatu v rámci athénské demokracie a v neposlední řadě nám pomáhá utvořit si lepší představu o postavení Sofokla a Sókrata v athénské společnosti. Kapitola pojednává o vzniku nové formy státu (*polis*), demokracie, básnictví či dramatu v podobě komedie a tragédie. Drama a demokracie spolu bezprostředně souvisí, podílejí se na utváření literárního a politického života. Dramatické slavnostní hry tvořily nepostradatelnou součást života *polis*, přičemž Szlezák uvádí, že komedie a tragédie nám pomáhají rekonstruovat demokratické postupy, které v nich můžeme spatřit. První podkapitola je věnována athénské demokracii, jež je založena na demokratickém shromáždění, lidovém soudu či radě pěti set. Szlezák uvádí, že přestože athénské demokracii chyběl stanovený seznam základních práv či ústavní soudnictví, i tak Athény dokázaly fungovat několik desetiletí. Druhá podkapitola pojednává o nové formě básnictví, tzn. o vzniku dramatu v podobě tragédie jako básnické formy, která je záležitostí *polis*, politiky a slavnostních her.

Čtvrtá kapitola představuje postavy Sofokla a Sókrata, které Szlezák považuje za symboly evropského myšlení. Tato kapitola byla vybrána na základě detailního rozboru těchto dvou postav, prostřednictvím kterých Szlezák staví postavu Sókrata a Sofoklova Antigonu vedle sebe. Tato paralela mezi dramatickou postavou a Sókratem není jediná, kterou Szlezák

spatřuje. Ztělesnění ideálu nalézá také v moderní historii v osobě Jana Patočky, kde nalézá paralelu mezi jeho a Sókratovým osudem. První podkapitola se věnuje postavě Sofokla a jeho tragédii *Antigoné*. Aby bylo možné lépe vyložit Szlezákův výklad Antigony, zvolila jsem si další dvě slavné interpretace tohoto dramatu se zaměřením na postavu hlavní tragické hrdinky. Patočkův pohled v jeho stati *Ještě jedna Antigona a Antigoné ještě jednou* a také výklad M. C. Nussbaumové, která se výkladu tragédie *Antigoné* věnuje v kapitole *Sofokleova Antigona: konflikt, vidění a zjednodušení*. Druhá podkapitola se věnuje problému historického Sókrata a Sókrata jakožto vzoru. Szlezák spojením své interpretace Antigony a postavy Sókrata dochází k jejich pozitivnímu hodnocení jakožto morálních vítězů a vzorů pro budoucí generace. Aby bylo možné doložit, že Szlezákova teze není evidentní, stavím vedle jeho čtení interpretaci Patočky a Nussbaumové. Interpretace těchto tří autorů se navzájem doplňují, avšak jejich závěr není stejný.

1. Za co bychom měli být Řekům vděční

Kniha *Za co vděčí Evropa Řekům* v sobě specifickým způsobem nejen odráží autorovu erudici, ale i jeho osobní přesvědčení. Připomínat současnému člověku jeho dávné kořeny si ve svém díle předsevzal Thomas A. Szlezák, který počátky dnešní Evropy klade do řecké antiky. Autor si stanovuje za cíl prostřednictvím knihy představit své myšlenky všem lidem, kterým není lhostejná řecká kultura jako součást naší evropské identity, a to nezávisle na tom, jak se dotýčný s řeckou kulturou obeznámil, zda skrze zprostředkující instance či vlastním studiem.¹

1.1. Thomas A. Szlezák

Thomas A. Szlezák je německým filologem a badatelem na poli řeckého myšlení, zaměřuje se na Platónovu filosofii, Aristotelovu filosofii a řeckou tragédii. Proslavil se také svým úvodem k Platónově filosofii v knize *Reading Plato*, která je přeložena do několika jazyků. Vystudoval filologii, historii a filosofii na univerzitách v Erlangenu, Mnichově a Tübingenu. Doktorát získal na Technické univerzitě v Berlíně. V disertační práci se věnoval pozdně antickému Aristotelovu komentáři (*Aristotle commentary*). Působil také jako člen Centra pro řecká studia (Center for Hellenic Studies) na Harvardově univerzitě. Roku 1976 habilitoval na univerzitě v Curychu s prací *Plato and Aristotle in the doctrine of Plotinus*, o sedm let později byl jmenován předsedou klasické filologie na univerzitě Julia Maxmiliána ve Würzburgu. Szlezák je také spoluzakladatelem Platónské společnosti, dále přednášel v rámci kulturních studií na univerzitě v Tübingenu a roku 2006 odešel do penze.

Szlezákův badatelský zájem o platónskou filosofii se odráží v jeho názorech v knize *Za co vděčí Evropa Řekům*.² Kryštof Boháček o Szlezákově platonismu hovoří ve stati *Idea a doba poevropská*, uvádí Szlezákovo přesvědčení, že až s příchodem Platóna dospěla řecká kultura ke svému vrcholu a bylo jí tak umožněno čerpat ze svých nejhlubších zdrojů.³ Boháček hovoří o Platónově „nauce o idejích a přesvědčení, že teprve skrze ni dochází základ

¹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 8.

² BÄR, S. TA Szlezák: Was Europa den Griechen verdankt. *Kultura in der griechischen Antike*, 2010. In: *Arctos* 47, s. 302-303.

³ BOHÁČEK, Kryštof. *Idea a doba poevropská*. In: *Platonica Pilonica V. Ideje*, v tisku. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. (s. 4.)

evropského lidství svého nejostřejšího vykreslení a nejpevnějšího zakotvení.“⁴ Dodává, že pokud se snažíme odpovědět na to, co si představujeme pod názvem nauka o idejích, a jak tento koncept idejí chápeme, potýkáme se s všeobecně známou překážkou, kterou „je absence něčeho takového, jako je pozitivní, dogmatická nauka o idejích v textu dialogů.“⁵ Boháček se snaží poukázat na roztroušenost výroků v Platónových textech, které postrádají vzájemné propojení, a konstatuje, že krom pozdních dialogů je téměř nemožné položit základy filosofické interpretace na samotných textech. Dodává, že většina badatelů se shoduje na faktu, že nauka o idejích je formulována v *Timaiovi*, *Parmenidovi* a *Ústavě*. Jedná se o komplikované texty, jejichž poměrná část je věnována monologu, kde dramatická linka chybí nebo na první pohled není znatelná.⁶ Boháček považuje nauku o idejích za základ platónského myšlení, ve kterém spatřuje srdce pilířů Evropy⁷, které uvádí Szlezák v knize *Za co vděčí Evropa Řekům*. Tyto pilíře jsou rozebrány v rámci podkapitoly *Kosmopolitní duch řecké kultury*. Szlezák, díky své schopnosti číst antická díla v originálním jazyce, je schopen vybírat takové ilustrační úseky, díky nimž dokládá své myšlenky. Dokladem této práce je kniha *Za co vděčí Evropa Řekům*, v níž hovoří o významu starověkého Řecka a o jeho vlivu na formování naší současné Evropy.

1.2. Za co vděčí Evropa Řekům

Szlezákova kniha *Za co vděčí Evropa Řekům* s podtitulem *O základech naší kultury v řecké antice* si klade za cíl stanovit počátek základů naší evropské kultury v řecké antice jako neoddělitelnou součást naší evropské identity. Již v 5. století př. n. l. se v Athénách objevuje forma politického myšlení, která stála u zrodu našeho kritického, sekulárního a liberálního pohledu na stát. Dle Szlezáka moderní Evropa vděčí Řekům za pojetí literatury, filosofie, historiografie, politickou analýzu, za svobodu a mnoho dalšího.⁸

Szlezákova kniha je uspořádána do dvanácti kapitol a je uvedena *Prolegomenou*, v které autor představuje základní myšlenky a teze, z kterých vychází a dokládá je pomocí

⁴ BOHÁČEK, Kryštof. Idea a doba poevropská. In: *Platonica Pilonica V. Ideje*, v tisku. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. (s. 5.)

⁵ BOHÁČEK, Kryštof. Idea a doba poevropská. In: *Platonica Pilonica V. Ideje*, v tisku. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. (s. 5.)

⁶ BOHÁČEK, Kryštof. Idea a doba poevropská. In: *Platonica Pilonica V. Ideje*, v tisku. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. (s. 5.)

⁷ BOHÁČEK, Kryštof. Idea a doba poevropská. In: *Platonica Pilonica V. Ideje*, v tisku. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. (s. 6.)

⁸ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 9.

sond do antických textů a příkladů z historie. Hovoří o tom, co je jeho záměrem, jakým způsobem chápe svědectví řecké kultury a jak pojímá pojem „Evropa“. Szlezákovým záměrem není v knize poskytnout přehled dějin řeckého duchovního vývoje nebo dějin literatury. Autor chce sledovat obecné předpoklady řeckého myšlení a hodnot a jejich vliv na naši dobu. Konkrétní témata jsou rozvedena v jednotlivých kapitolách, avšak lze mezi nimi spatřit jistou provázanost. Stále jsou zde zřetelná Szlezákova stanoviska, která si vytyčil v úvodní stati, tzn. stále se zaměřuje na zpracování osobitosti řeckých základů a sleduje to, bez čeho by Evropa nebyla tím, čím je dnes.⁹

První dvě kapitoly jsou věnovány Homérovi a evropskému pojetí literatury, zdá se, že to nejdůležitější, za co bychom měli být Řekům vděční, Szlezák spatřuje právě v pojetí moderní evropské literatury.¹⁰ Počátek řecké literatury je neodmyslitelně spojen s Homérem, proto jsou v rámci těchto dvou kapitol rozebírána jeho díla, *Iliada* a *Odyseea*, která jsou mu připisována. Vzniku Homérových děl předcházela řecká tradice mýtů a epických písní sahajících až do mykénské doby. *Ilias* nám podává zprávy o událostech z jiných okruhů bájí a zdá se, že nepostradatelným pramenem *Iliady* je báje o Memnónovi, kterou Homér přetvořil a prohloubil. Při bližším prozkoumání řeckých pramenů *Iliady* se dozvídáme o existenci rozmanitých epických útvarů ústní poezie, s kterými Homér pracoval, nicméně nevíme, jak vypadaly.¹¹ Szlezák hovoří o poselství *Iliady* a spatřuje v ní nalezení respektu vůči druhé osobě, kdy jsme schopni se vcítit do druhého, sdílet s ním jeho zármutek a uvědomit si jeho bolest. Teprve tehdy, když jsme schopni oprostít se od nepřátelství, jako Achilleus vůči nepříteli Priamovi a soucítit s ním, pak jsme schopni založit společenství a uvědomit si rovnost všech lidí před neštěstím. Szlezák v tomto jednání spatřuje také počátek ideje řeckého a později evropského humanismu.¹²

Druhá kapitola je věnována *Odysee*, která je zdrojem nových geografických informací. Odysseus procestuje celý středomořský svět, při cestě do podsvětí se dostává až za něj, čímž nám poskytuje uvědomění si nekonečné dálky moří a zemí. Szlezák uvádí, že by tyto informace mohly mít spojitost s řeckou kolonizací, jelikož *Odyseea* pojednává i o

⁹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 8, s. 12.

¹⁰ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 17-19, s. 21.

¹¹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 21.

¹² SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 17, s. 28, s. 36, s. 37.

nemytických místech – Ithace, Spartě, Krétě, Pylu – která se mezi sebou velmi liší.¹³ Szlezák připomíná Odysseovu vazbu na domov (Ithaku) a rodinu, pozornost věnuje posvátnosti hostinného práva (pohoštění nápadníků jeho manželky) a hodnotě sebeovládání¹⁴ (domů se vrátil v přestrojení a vyčkával na vhodnou příležitost, aby byl odhalen), ale především „existenci muže skrze jeho cíle“¹⁵, kterými jsou vlast, manželství a rodina.

Třetí kapitola nese název *Nový tón rané řecké lyriky*, sám název napovídá, že kapitola je věnována jejímu vývoji, který je zapříčiněn změnou společnosti.¹⁶ Svět homérských hrdinů se rozpadá, dochází k utvoření nového uspořádání společnosti, kdy privilegované vrstvy ustupují do pozadí a méně majetní lidé se začínají podílet na veřejném životě.¹⁷ Szlezák hovoří o tom, že studium rané řecké lyriky nevede ke konkrétním myšlenkám a hodnotám. Jedná se spíše o studium způsobu řeči, který je typický pro autory dané doby. Autoři se v dochovaných textech neprojeví jako kritikové společnosti, ale jako lidé, kteří nejsou součástí společnosti, vnímají sami sebe jako individuum. Básníci se o sobě vyjadřují jako o „já“ a do svých vyjádření promítají svůj osobní úhel pohledu. Hovoříme o subjektivním básnictví, které upozorňuje na skutečnost bytí člověka jako jednotlivce. Výjimečnost rané řecké lyriky je spatřována ve vysoké literární úrovni¹⁸, díky které se „podařilo ve vyšší míře než v jiných lyrických tradicích učinit vnímatelným to, co je v subjektivní sféře všem lidem společné.“¹⁹ Jen tak můžeme pochopit, jak se mohlo básnictví s pomíjivými tématy stavět jako rovnocenné k homérským eposům, které usilovaly o výklad lidského světa jako celku.²⁰

¹³ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 47.

¹⁴ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 60.

¹⁵ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 60.

¹⁶ Myšlení v Řecku bylo ovlivněno demokratizačním a profanačním trendem. Kultura se rozvíjí na základě zpřístupňování rozšiřujícím se okruhu lidí, až se nakonec otevírá všem lidem bez rozdílu. Otevírá se přístup k duchovnímu světu zpočátku spadajícímu pouze do rukou kněžské a válečnické aristokracie. Jako příklad toho procesu je možné uvést homérskou epeje a dvorní poezii (zpočátku zpívaná v sálech paláců), která se dále šíří a mění se v poezii sváteční. Rozšíření poezie sebou přináší proměnu. Myšlenkové postupy, hodnoty a znalosti se stávají prvky společné kultury a jsou na veřejně přístupných místech vystavovány kritice a námitkám. Takovéto zveřejnění s sebou nese i svá negativa v podobě různých výkladů, sporů a protichůdných pojetí. Činnost státních úřadů a duchovní tvorba jsou podrobovány obecné kontrole. Zákony přestávají být prosazovány pomocí silné osobnosti nebo náboženské autority, která ustupuje do pozadí a do popředí se dostává dialektický postup, pomocí kterého se musí prokázat správnost zákonů. Viz VERNANT, J. P. *Počátky řeckého myšlení*, s. 39.

¹⁷ Méně majetní se podílejí na politické moci, je jim umožněno vzdělání, které bylo dříve výsadou aristokracie. Dochází k hospodářskému rozmachu a rozvoji obchodu. V prostém lidu se probouzí zvědavost a spolu se vznikající blahobytem do popředí vstupuje kultura a dochází k formování řecké epiky. Viz STIEBITZ, F. Lesbická básnířka a její svět. In: SAPFÓ. *Z písní lásky*, s. 148-150.

¹⁸ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 62-63.

¹⁹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 63.

²⁰ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 63.

Nové otázky předsokratovských myslitelů je název čtvrté kapitoly, která pojednává o tom, že řecká filosofie přichází s novým stylem myšlení, který je označován jako „předsokratovský“, protože předchází radikálnímu obratu, s kterým se setkáváme u Sókrata zaměřujícího se na etické otázky. Szlezák v této fázi řecké filosofie, trvající téměř dvě stě let, spatřuje počátek zrodu racionality a vědeckosti. Předsokratici přicházejí s novým výkladem světa, opouštějí mytický způsob myšlení, nevypráví příběh, jehož subjektem jsou bohové, subjektem se stává podstata věci samé, která je neměnná.²¹ Pokud by se předsokratovští myslitelé nezřekli mytických způsobů myšlení, nikdy by nedošlo ke vzniku vědy a racionality. Szlezák dodává, že evropská kultura z této změny myšlení těžší dodnes, stala se převládající světovou kulturou, která je založena na vědecko-technicko-racionální síle.²²

Pátá kapitola nese název *Svátek, hry, vítěz a oslavná píseň na jeho počest: Olympie a Pindaros*, autor zde upozorňuje na fakt, že každá lidská společnost, která byla dosud objevena a popsána obsahovala alespoň malý zárodek činnosti, kterou bychom mohli přirovnat ke sportu. Szlezák uvádí, že univerzální fenomén sportu nabývá v Řecku společenského významu a svým vlivem pak působí na cizí kultury, které svým vlivem umožnily na Západě znovuoživení olympijského hnutí. Pořádání olympijských her bylo v antickém Řecku neoddělitelně spjata s básnictvím, které je součástí antického „komplexního uměleckého díla“, která je nejlépe doložena. Dochovaly se nám Pindarovy oslavné písně, které zachycují nejen individuální vítězství, ale jsou autentickými historickými dokumenty, které byly významné jak pro řeckou společnost první poloviny 5. století, tak pro budoucí generace. Pindaros se díky velkolepému jazyku a duchovní náročnosti svých děl stal ideálem vysoké reflexivní lyriky nejprve pro řeckou literaturu, latinskou literaturu a od renesance pro celou západní literaturu.²³

Šestá kapitola pojednává o vzniku nové formy státu, tzn. o demokracii, a také o nové formě básnictví, dramatu v podobě komedie a tragédie. Básnictví, respektive dramatické slavnostní hry, v antickém Řecku tvořily nedílnou součást kulturního života města. Komedie a tragédie se vyjadřují o *polis* a poskytují informace o jejích demokratických postupech.²⁴ Tragédie přetváří mýty z dávné doby v jednání a umožňuje hovořit abstraktně o potřebách

²¹ Srov. STRAUSS, D. Plato's Heritage to Western Philosophy, European Intellectual Tradition and some Special Sciences. In: *Phronimon*, s. 1-24.

²² SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 92, s. 104, s. 106-107.

²³ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 115, s.123-124.

²⁴ Srov. CANFORA, Divadlo ve službách státu. In: *Dějiny řecké literatury*, s. 124-137.

polis. Komédie je konkrétnější, hovoří o politice a jmenovitě se vysmívá myslitelům, politikům či básníkům. Takto dle Szlezáka přispívala komedie a tragédie k utváření politické veřejnosti. Dodává, že společnost sice byla založena na demokratické státní formě, ale až díky básnictví ji bylo umožněno reflektovat své vlastní činy.²⁵ Demokracie a drama jsou dodnes určující pro náš literární a politický život, protože ovlivňují způsob, jakým vnímáme naši přítomnost, vykládáme minulost a předvídáme budoucnost.²⁶ Szlezák dodává, že existence nové formy státu a vznik nové formy básnictví není v dějinách nic neobvyklého, ale vznik nové formy státu a básnictví v tak těsné blízkosti, jak se událo v Athénách v 5. století př. n. l., nemá v dějinách obdobnou paralelu.²⁷

Sedmá kapitola nesoucí název *Objev relativismu. Sofistika a antiautoritářské myšlení* pojednává o objevení a uznání relativity lidských hodnotových představ, které patřily k vymoženostem řeckého duchovního života v 5. století. Řekové při kontaktech s jinými kulturami došli k uvědomění, že hodnoty, které pokládali za samozřejmé, nabývají v jiných kulturách zcela odlišného významu. V západním světě je pak zcela samozřejmé, že ve společenském a státním životě vedle sebe existují rozdílné hodnotové systémy. Od jednotlivců v evropsko-liberálním světě je vyžadován respekt hodnot jiných, které jsou sice zcela odlišné, ale jsou uznávané za rovnocenné.²⁸ Szlezák v rámci této kapitoly hovoří také o sofistice a uvádí, že „co zůstalo ze sofistického vzdělání, byla možnost – ba dokonce sklon – zpochybňovat úplně všechno.“²⁹ Dodává, že tento sklon můžeme nejlépe spatřit až o dvě generace později, a to díky Diogenovi ze Sinopé, jehož způsob života a nevhodného chování může být pravzorem pro antiautoritářské myšlení a cítění³⁰, které „v Evropě mohlo dojít až tak daleko, že nakonec mohlo být propagováno jako výchovný ideál pro mládež.“³¹ Diogenovo systematické podrývání tradic se vrylo do naší kultury tak hluboko, že může stát za přehodnocováním vlastních hodnot.³²

Osmá kapitola pojednává o počátku evropského historického myšlení, kdy dějiny jsou vnímány jako kulturní konstrukt. Dějiny neexistují jako objektivní faktum, lidé je vykládají

²⁵ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 140-141.

²⁶ Srov. NUSSBAUMOVÁ, M. C. Předmluva k přehlednému vydání. In: *Křehkost dobra*, s. 36-49.

²⁷ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 140.

²⁸ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 163-164.

²⁹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 181.

³⁰ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 181-182.

³¹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 182.

³² SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 182.

subjektivně. Szlezák dodává, že pokud bychom se zeptali pěti různých lidí z odlišných světadílů, nezávisle na sobě, co považují za nejvýznamnější událost v časovém rozpětí posledních sta let, dostaneme od každého z nich jinou odpověď. Každá kultura, současná i minulá, konstruuje své dějiny rozdílně dle svých vlastních hodnot a preferencí.³³ Szlezák v této kapitole hovoří o Hérodotovi a Thúkydidovi. Hérodotos byl Cicerem nazván otcem dějepisectví, popisuje značnou část řeckých dějin od politiky, etnografie přes intriky na perském dvoře.³⁴ Szlezák upozorňuje, že byl prvním, kdo zaznamenával dějiny, ale jeho informace nebyly vždy pravdivé, například o zvycích stepních národů, o koňské hřívě u hrochů nebo o indických mravencích, které velikostně přirovnává k liškám. Thúkydídés přichází s vlastním kritickým dějepisectvím, podává ryze fakta o událostech, které sám zažil³⁵, a totéž vyžaduje od ostatních, kdo dějiny zaznamenávají.³⁶ Szlezák Thúkydida vnímá jako osobnost, která se zasloužila o položení legitimních základů zaznamenávající dějiny pro budoucí generace na základě přísně metodologického přístupu, jehož cílem je sdělovat pouze podložené informace.

Devátá kapitola nese název *Božský zákon a osobní daimonion: Sofoklés a Sókratés*. Szlezák v této kapitole hovoří o Sofokleovi a Sókratovi, přičemž dodává, že není obvyklé o těchto myslitelích pojednávat společně. Jeden je tragický básník a druhý filosof, přesto oba nezávisle na sobě reprezentují naše základní hodnoty a svým současníkům ukazují, „pod zorným úhlem jejich sebejistého trvání na platnosti božského nařízení či zákona, který proti zbytku společenství hájí společensky izolovaný jednatel v morálním rozhodnutí, za něž nese odpovědnost jen on sám – řecky: autonomně.“³⁷ Etická autonomie jednotlivce je nepostradatelná pro pojetí etiky evropského kulturního okruhu.³⁸

Szlezák v desáté kapitole představuje srovnání Euripida a Sókrata, které dokládá pomocí díla *Zrození tragédie z ducha hudby* (1872) od Friedricha Nietzscheho. Friedrich Nietzsche vysvětloval podstatu tragédie pomocí napětí mezi apollinským a dionýským prvkem, „z principu řádu a světlého jasu na jedné straně, a z temného principu omamnosti a

³³ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 184.

³⁴ Srov. CANFORA, L. Hérodotos: od „periégésis“ k politickým dějinám. In: *Dějiny řecké literatury*, s. 255-271.

³⁵ Srov. CANFORA, L. Thúkydídés a Hippokratés: od „zkumání“ k „předvídaní“. In: *Dějiny řecké literatury*, s. 276-283.

³⁶ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 191, s. 194, s. 198.

³⁷ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 226.

³⁸ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 207.

orgiastrična na straně druhé.³⁹ Euripidés nechtěl být spojován s Apollónem ani Dionýsem, božstvo, které dle Nietzscheho promlouvá Euripidovými ústy je nově zrozený démon Sókratés. Podle Nietzscheho právě s Euripidem byl do tragédie přidán Sókratův sklon k přemýšlení o založení života na racionálních principech, a to je pro umění smrtelné. Sókratovi vděčíme za racionální uvažování, které Euripidés promítl do svých děl, kde je možné spatřit základní otázky sókratovské etiky, tj. jestli je člověk schopen vědomě činit špatnost.⁴⁰ Szlezák dále popisuje Euripidovu tvorbu a do protikladu k němu staví Aristofana, kterému zde autor dává podobu posměváčka a kritika. Aristofanés psal komedie, ve kterých veřejně zesměšňoval známé osobnosti, dokonce samotného Euripida i Sókrata. V souvislosti s komedií Szlezák zmiňuje, že v Athénách bylo dosaženo svobodného postoje vůči politice, náboženství a společnosti. Podařilo se zde dosáhnout postoje svobodného smíchu, který Západ během staletí ztratil, ale v novověku s demokratickou občanskou společností opět našel.⁴¹

Szlezák v jedenácté kapitole připomíná předsokratiky, u kterých byl vytyčen racionální výklad světa. Připomíná Sókrata, u kterého byla stanovena absolutní přednost čisté pravdy před všemi ostatními zájmy.⁴² Szlezák dodává, že právě zde byla nalezena podoba západní filosofie a ptá se: „Co ještě chybí evropskému pojetí filosofie? Proč ještě potřebujeme založení evropské filosofie Platónem a Aristotelem?“⁴³ Na konci 5. století byla stanovena podoba filosofie, která je charakteristická pro naši kulturu, avšak zeptáme-li se, kteří řečtí myslitelé měli určující vliv na rozvoj západního myšlení, hovoříme o Platónovi a Aristotelovi.⁴⁴ Ostatní myslitelé nebyli zapomenuti, „(ve všech dobách se vědělo, co na Západě začíná jmény jako Parmenidés a Pythagoras, Hérakleitos a Empedoklés), ale působili – pokud vůbec – jen skrze interpretaci těchto dvou metafyziků 4. století.“⁴⁵ Platón a Aristotelés položili základy metafyziky. Platón hovoří o ideji dobra, Aristotelés pak o nehybném hybateli, který představuje metafyzický pojem boha. Tito myslitelé ovlivnili

³⁹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 226.

⁴⁰ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 226-227.

⁴¹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 238, s. 242.

⁴² SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 244.

⁴³ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 244.

⁴⁴ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 245.

⁴⁵ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 245.

západní představu o bohu takovým způsobem, že ovlivnila pojetí křesťanství a novověké filosofie.⁴⁶

Dvanáctá kapitola *O kosmopolitním duchu řecké kultury* poskytuje shrnutí předcházejících jedenácti kapitol. Szlezák zde připomíná aspekty, které tematizoval v *Prolegomeně*. Cílem předchozích kapitol bylo pojednat o evropské kulturní identitě až ke starým Řekům. Autor dodává, že jeho záměrem nebylo dokázat, že všechny kořeny evropské kultury jsou řecké.⁴⁷ Szlezák v kapitole popisuje základy evropských postojů a hodnot, které spatřuje v pojetí literatury, dějin, politiky, vědy, filosofie... Tyto Szlezákovy základy evropských postojů a hodnot jsou podrobně rozebrány v následující podkapitole *Kosmopolitní duch řecké kultury*. Szlezák v závěru dvanácté kapitoly hovoří o kosmopolitismu Řeků, který spatřuje v jejich tendenci zanechávat za sebou hranice, to jim umožnilo uskutečnit takový přesah jejich kultury téměř do celého světa.⁴⁸

Z představení knihy je patrné, že témata jednotlivých kapitol jsou mezi sebou tematicky provázána. Szlezák v knize na kapitoly mezi sebou odkazuje, a tím je možné si lépe uvědomit stanoviska, která čtenáři předkládá. Jako příklad bychom mohli uvést kapitolu číslo čtyři, kde Szlezák hovoří o ovlivnění charakteru naší evropské identity prostřednictvím řecké literatury, a říká, že tuto skutečnost budeme moci dále zkoumat, až bude pojednáno o nové literární formě v podobě tragédie a komedie, přičemž odkazuje na kapitoly vztahující se k tématu, jedná se o kapitoly číslo šest, devět a deset. Dodává, že než se tomuto tématu bude věnovat, je třeba pojednat o novém stylu myšlení, s kterým přišla řecká před Sokratovská filosofie.⁴⁹ Autor knihy *Za co vděčí Evropa Řekům* odkazuje na historické události, vykládá antické vzory prostřednictvím příkladů, využívá díla řeckých myslitelů a tragiků. Dále se snaží nastínit, jak tyto znalosti z řecké antiky můžeme využít v dnešním pojetí Evropy. Szlezák pak opakovaně zdůrazňuje, že jeho cílem není předkládat dějiny literatury, dějiny politiky nebo dějiny filosofie, jeho cílem je rozpracovat v obecnějším rozměru otázku *Za co Evropa vděčí Řekům*.

⁴⁶ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 245, s. 264.

⁴⁷ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 265.

⁴⁸ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 270-273.

⁴⁹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 92.

1.3. Kosmopolitní duch řecké kultury

Szlezák Evropu vnímá v pozitivním slova smyslu, jelikož nechává vše „srovnatelné z dřívějších kultur daleko za sebou.“⁵⁰ Szlezák zmiňuje novověkou přírodní vědu a techniku zakládající se na experimentu a systematickém sběru dat přírody nebo uvádí evropskou hudební kulturu, „jejíž technické komplexnosti a strukturální a duchovní odstupňovanosti se nemůže rovnocenně postavit po bok žádná jiná kultura. Tato kultura sice měla své vzdálené kořeny v pozdně antickém gregoriánském zpěvu, avšak celkově je třeba na ni přece jen pohlížet jako na inovaci vrcholného středověku a inovaci staletí od renesance.“⁵¹

Evropa, i když má prokazatelné kořeny v řecké kultuře, přichází s uvědoměním, že tyto kořeny prošly v průběhu dějin takovým množstvím změn, že zde dnes stojí jako něco nového a jiného. Szlezák hovoří například o pojetí demokracie nebo olympijského sportu. Dodává, že jeho cílem nebylo vidět na každém kroku vliv Řeků. Prostřednictvím knihy usiluje o příspěvek k reflexi duchovního postavení Evropy, přičemž podotýká, že obnovená reflexe a kritické ověření vlastního duchovního východiska je v naší době nezbytné.⁵² Doplňuje, že představa Evropy existující s ostatními společenstvími a kulturami v míru, že si navzájem nečiní příkoří, je značně naivní. Každý, kdo v tuto utopickou představu věřil, tak činil v rozporu s historickou zkušeností. Evropská identita totiž nezáhí v lesku svých duchovních a morálních hodnot, jako liberální a otevřený způsob myšlení, musí se bránit. Szlezák dodává, že každý by se měl sám sebe zeptat, čeho se nechce vzdát z našeho dědictví, tzn. co je ochoten hájit, aby se mohl podílet na utváření budoucnosti. Autor konstatuje, že Evropa je ovlivněna řeckou kulturou dvojitým způsobem. Prvním je to, co zůstalo z řeckých výdobytků stále přítomno díky Římu a středověku. Druhým je to, co bylo získáno opětovným návratem k antickým kořenům v renesanci.⁵³

Podobným tématem, tedy zdrojem a proměnami kultury, se zabývá i Kryštof Boháček ve své stati *Idea a doba poevropská*, kde hovoří o Szlezákově pokusu „formulovat základní směry či koncepty, jakási hnízda či jádra, která jsou mimořádně inspirativní pro kulturní dynamiku, a navíc mají schopnost generovat ideje držící se stále v intencích svého zdroje.“⁵⁴

⁵⁰ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 266.

⁵¹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 266.

⁵² SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 266-267.

⁵³ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 268.

⁵⁴ BOHÁČEK, Kryštof. *Idea a doba poevropská*. In: *Platonica Pilonica V. Ideje*, v tisku. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. (s. 2.)

Tato jádra či hnízda, o kterých se Szlezák vyjadřuje jako o základech evropských postojů a hodnot, jsou představena v knize *Za co vděčí Evropa Řekům* v rámci kapitoly *O kosmopolitním duchu řecké kultury*. Boháček v rámci své stati představuje Szlezákovy evropské postoje a hodnoty, neboli hnízda:⁵⁵ „krása ve vizuálním výtvarném umění, pojetí literatury, věda a technika, dějiny, svoboda a hodnota jednotlivce, demokracie a pluralismus, reflexe a relativismus, desakralizace, filosofie.“⁵⁶

V této podkapitole jsou představeny evropské postoje a hodnoty z pohledu Szlezáka, jak se o nich vyjadřuje v kapitole *O kosmopolitním duchu řecké kultury*. Szlezák hovoří o vlivu výtvarného umění, které mělo vliv na utváření západní mentality a způsob zobrazování lidského těla, který ovlivnil naše zrakové zvyklosti více než kterákoliv jiná tradice. Krása lidského těla v podobě malířského a sochařského antického umění je od renesance nejdůležitějším kořenem evropského vztahu k lidskému tělu. Chápání těla v tomto smyslu je pak určující pro atmosféru naší kultury, přičemž toto chápání těla nezůstalo v rámci umění, ale přeneslo se, jak již bylo řečeno, do vnímání i jiných oblastí. Jedná se například o sexualitu ve filmu, reklamě či televizi. Vidíme zde řecký předpoklad nahého těla, jehož vnímání se proměnilo takovým způsobem, že není snadné odvodit původ tohoto předpokladu.⁵⁷

Dalším tématem, kterému se Szlezák věnuje, je pojetí literatury, které má své počátky v 8. - 3. století př. n. l. a vyvinulo se z přednesu homérských eposů až k systematickému členění na epiku, lyriku a drama. Teprve toto členění vytváří celkové pojetí evropské literatury. Szlezák dále uvádí pojetí dějin, kdy říká, že bez vzpomínek na minulost, zvláště na činy předků, které se staly významnými, nemůže existovat, ba dokonce žít žádný národ. Z pouhé vzpomínky se stávají dějiny a opakování státoporných mýtů je nepostradatelné pro utváření kritického dějepisectví. Předpoklady pro kritické dějepisectví byly položeny v 5. století v Řecku historikem Thúkydidem.⁵⁸

Počátky politiky pak Szlezák spatřuje v athénské demokracii, kde se usiluje o pojetí svobody jako komplexního politického pojmu, který je jako „zahraničněpolitická a

⁵⁵ BOHÁČEK, Kryštof. *Idea a doba poevropská*. In: *Platonica Pilonica V. Ideje*, v tisku. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. (s. 2-3.)

⁵⁶ BOHÁČEK, Kryštof. *Idea a doba poevropská*. In: *Platonica Pilonica V. Ideje*, v tisku. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. (s. 3.)

⁵⁷ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 268, s. 270.

⁵⁸ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 60, s. 270-271.

vnitřněpolitická svoboda.⁵⁹ Myšlení o svobodě mělo pro Szlezáka své duchovědné předpoklady v sebeutvrzení jednotlivce proti kolektivu, „jež se v řecké archaické lyrice vyslovuje zcela spontánně a nereflektovaně u většího počtu básníků a které nakonec v liberálním městě Athény vykryštovalo v program individuální svobody, spojené s tolerancí vůči svobodě druhého.“⁶⁰ Szlezák uvádí, že se svobodou jednotlivce je u Řeků spojeno pojetí vědy a filosofie, a dodává, že moderní věda se rychle mění, čímž je dána i rychlá změna vědecko-teoretické reflexe. Autor upozorňuje na skutečnost, že i nejnovější vědecko-teoretické přístupy přímo navazují na řeckou filosofii, na Aristotelovo pojetí vědy a Platónovo pojetí filosofie. Přestože má filosofie přímou návaznost na Řecko, není jediná, obdobné je to s posuzováním literatury, pojetím dějin a politiky a ve víře v jednotlivce. Dle Szlezáka je tato vazba žádoucí, jelikož Evropa má pevné základy, na kterých může stavět dodnes.⁶¹

Szlezákova teze, která by tuto knihu měla „uzavřít“, prohlašuje, že úspěch řecké kultury je možné vysvětlit tak, že v sobě od počátku měla tendenci k překračování vlastních hranic. Autor hovoří o etnických, náboženských a zeměpisných hranicích, přičemž upozorňuje, že Řekové si uvědomili omezenost svých vlastních východisek, a právě v tom pak spočívala jejich výjimečnost. Řekové se místo jasného vymezení a absolutizace svých vlastních hodnot rozhodli k respektování hodnot cizích kultur, otevřeli se jim, a zároveň se od nich také chtěli učit a porozumět jim.⁶² Szlezák „tuto tendenci k rozšiřování vztahového rámce za svou vlastní *polis* ve směru na ostatní *poleis*, na jiné národy a koneckonců ve směru na celý svět, celý *kosmos*“⁶³, nazývá kosmopolitním duchem řecké kultury. Řekové pochopili, že všichni lidé jsou si rovni a mají stejnou příslušnost k celku, idea rovnosti všech lidí byla tedy zformulována již v 5. století. Řekové svět vnímali jako jeden, je řízen jedním světovým rozumem, kterému podléhají jak lidé, tak bohové, zkrátka všichni.⁶⁴

Szlezák se v závěru kapitoly zamýšlí nad tím, proč právě řecká kultura vzbuzuje u jiných kultur takové okouzlení, které vede k tomu, že je z ní stále více a více přejímáno, a proč se pokoušejí pomocí jejich výrazových prostředků formulovat a stupňovat to, co jim

⁵⁹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 271.

⁶⁰ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 271.

⁶¹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 271.

⁶² SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 272-273.

⁶³ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 273.

⁶⁴ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 273, s. 278.

bylo vlastní. Autor uvádí několik bodů k objasnění této své teze. Hovoří o respektu k protivníkovi, který spatřuje v Homérově *Iliadě*, a konstatuje, že právě ona vychovávala Řeky. Řecká kultura se nebála styku s neznámými kulturami a nebála se od nich učit, čímž dala vzniknout mostu mezi kulturami, který je dodnes daný. Sport a olympijské hry, které zpočátku zahrnovaly pouze Řeky, ale postupem času se připojili i Makedonci a Římané. Mohli bychom říci, že řecké pojetí sportu má tendenci spojovat národy, ostatně v podobném duchu je přítomna olympijská myšlenka dodnes. Szlezák upozorňuje na skutečnost, že Řekové se zajímali o cizí národy a byli vůči nim poháněni zvědavostí (to však nemůžeme říci o cizincích vůči Řekům), a právě Evropa zdělila tuto vlastnost. Myšlenka všeobecných světových dějin pak byla Řekům známá již od 4. století a byla hnacím motorem jejich zvědavosti. V čem naopak Řekové byli opatrní, bylo přejímání cizích náboženství, vůči kterým byli tolerantní.⁶⁵

Szlezák jako poslední myšlenku zmiňuje antické vzdělání a polemizuje nad významem slova Řek a uvádí, že Isokratés říká, že označení „Řek“ reprezentuje spíše myšlení než původ. „Řeky“ se proto nazývají spíše ti, kdo se podílejí na antickém vzdělání, než ti, kteří se jimi narodili. Mohli bychom to chápat jako výzvu, abychom se svým duchovním úsilím podíleli na kultuře Řeků, respektive, jak pravil Goethe, aby se každý pokoušel být svým vlastním způsobem Řekem.⁶⁶

Po představení Szlezákových myšlenek a knihy jako celku, bych se ráda věnovala úvodní kapitole Szlezákovy knihy nesoucí název *Prolegomena*. *Prolegomena* je pro knihu *Za co vděčí Evropa Řekům* stěžejní, jelikož zde Szlezák nastiňuje své myšlenky a snaží se čtenáře uvést do základní problematiky tématu, za co Evropa vděčí Řekům.

⁶⁵ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 279-280.

⁶⁶ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 280.

2. Prolegomena

Thomas Alexander Szlezák v úvodní stati své knihy *Za co vděčí Evropa Řekům* hovoří o svém záměru týkajícím se jeho díla a zdůrazňuje, že jeho cílem je spíše připomenutí kořenů evropské kultury v řecké antice než její vyložení. Szlezák se nezaměřuje na vyložení kořenů evropské kultury, jejichž počátek klade do antického Řecka. Volí jejich připomínání, protože předpokládá, že každý, kdo tuto knihu bude číst, je se základy antické kultury již obeznámen, a to vlastním studiem či mu znalosti byly zprostředkovány jiným způsobem. Dodává, že skutečnosti v dějinách duchovního vývoje a kultury jsou závislé na stanovisku těch, kteří je pozorují a volí záměrné „vzpomínání“, které u posluchačů obeznámených s antickou kulturou nemá vyvolávat dojem pouze toho známého, ale má podnítit čtenáře k zamyšlení nad tím, za co můžeme být Řekům vděční. Kniha se proto obrací na čtenáře, kteří nejsou neteční k řecké kultuře jako součásti naší identity.⁶⁷ Szlezák knihu psal se záměrem, aby byla určena pro co nejširší publikum, aby každý, kdo bude mít zájem se o rozebírané problematice něco dozvědět, si knihu mohl přečíst, tzn. je určena nejen pro odborníky, ale i pro čtenáře, kterému není lhostejné řecké dědictví Evropy.⁶⁸ Domnívám se, že kniha není zcela přístupná všem lidem, tak jak si Szlezák přál, jelikož pokud člověk není obeznámen s tématem antického Řecka, nejen že potenciál knihy nedocení, ale bude frustrován z toho, že jeho očekávání jako od čtenáře nebyla naplněna.

2.1. Vymezení pojmu Evropa

Szlezák v *Prolegomeně* vysvětluje, co míní pojmem „Evropa“ v názvu knihy, a co označuje odkazem na „naši kulturu“ v podtitulu. Autor uvádí, že myslí na všechny Evropany, kteří se cítí být Evropany s důrazem na ty, „kteří mají cit pro historické souvislosti v oblasti idejí, hodnot, základních postojů a způsobů myšlení.“⁶⁹ Autor se prostřednictvím knihy snaží promlouvat k ostatním Evropanům jako člověk, který je součástí jejich společnosti a věří, že jeho dílo bude přitahovat stejnou pozornost jako příspěvky ostatních disciplín, které se věnují tématu ohledně Evropy.⁷⁰

Szlezák dále rozebírá problém tradičního rázu, kterým je nesnadné určení významu a počátku pojmu Evropa. Není nám známo, kdy se Evropa zrodila. Horyna se k této

⁶⁷ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 8.

⁶⁸ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 8.

⁶⁹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 9.

⁷⁰ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 9.

problematice vyjadřuje takto: „hodina jejího zrodu je skryta v minulosti, nedostupná, neznámá, zasutá pod časy, které ji mezitím naučily zapomínat.“⁷¹ Horyna se v *Ideji Evropy* snaží vyložit etymologii slova Evropa, kterou odvozuje z mýtu o *Európe*. Európe byla unesena Diem na Krétu, který ji ošálil v podobě býčka. Byla dcerou foinického krále Agérona, který vyslal své syny, aby hledali svou sestru a bez ní se domů nevraceli. Žádný ze synů se domů nikdy nevrátil. Kadmos byl jediný bratr, který se vypravil do delfské věštírny, aby si nechal poradit, kde svou sestru hledat. Delfská věštírna mu radila, aby pátrání zanechal. Kdokoliv se po vzoru Agéronových synů vydá hledat Európe, může se rozhodnout dle svého přesvědčení, prohledat celý kontinent zapadajícího Slunce, bez jakékoliv stopy Európe najít, nebo hledání přerušit, čímž získává možnost něco vybudovat, stejně jako to udělal Kadmos, který založil město Théby, může budovat Evropu. Mýtus o *Európe* pochází z mykénské doby a termín Evropa bychom tedy mohli považovat za předřecký.⁷²

Szlezák Evropu definuje jako společenství evropsky cítících a evropsky vchovaných lidí. Dodává, že podat úplný seznam nebo definici je možné jen stěží. Pracuje alespoň se seznamem předběžných nesporných bodů, díky kterým bude možné evropskou identitu chápat jako způsob myšlení⁷³ vyznačující se „pluralismem a liberálností, demokracií a tolerancí, zejména tou náboženskou, prosazováním lidských práv a otevřeností vůči cizím kulturám a lidem.“⁷⁴ Oproti tomu se Břetislav Horyna o evropské identitě vyjadřuje jako o nejednotné. Evropa nemá identitu geografickou, její hranice nejsou pevně dané. Nemá ani identitu náboženskou, protože ona sama se utvářela z několika náboženských tradic minulosti, které se překlenuly do směsice náboženských tradic současnosti. Náboženství se jevilo jako integrativní duchovní síla, která neuspěla na základě přímých náboženských konfrontací, které znemožňovaly evropské dorozumění. Evropa nemá ani identitu kulturní, protože není jednotnou. Horyna Evropu vnímá jako prostor s proměnlivou geografickou, kulturní a duchovní složkou a vysvětluje, že identitu Evropy je možné uchopit pouze za předpokladu, pokud ji budeme chápat jako kulturně-politickou realitu.⁷⁵

Szlezák dále vyjmenovává body, které vyjadřují to, co je pro Evropu v kulturním smyslu typické. Uvádí zde „kult individuality, zálibu v historické perspektivě, tj. vyhraněné

⁷¹ HORYNA, B. *Idea Evropy*, s. 11.

⁷² HORYNA, B. *Idea Evropy*, s. 13-15.

⁷³ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 8.

⁷⁴ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 9.

⁷⁵ HORYNA, B. *Idea Evropy*, s. 20-21.

historické povědomí, kromě toho důvěra v pokrok, což je v podstatě důvěra ve vědu, a v neposlední řadě víra v etickou hodnotu umění a kultury, jež se pouze v Evropě mohou stát opravdovými konkurenty náboženství.⁷⁶ Szlezák Evropu vnímá v pozitivním slova smyslu. Jedná se o kulturu, která si v rámci svého kulturního konceptu ponechává pouze to, co považuje za důležité a relevantní, a prochází neustálou proměnou oproti některým neevropským kulturám.⁷⁷ Evropská kultura se naučila v době osvícenství v 17. a 18. století zpochybňovat sebe samu, což vedlo k jejímu kvalitativnímu obohacení. Naopak například islám zůstal nedotčen duchem řecké antiky, neprošel kvalitativním obohacením díky osvícenství, a tudíž nemůže konkurovat evropsko-západnímu pohledu na svět.⁷⁸ Sympatizují se Szlezákovými pilíři evropské identity, které považují za stále aktuální pro evropskou kulturu. Evropa se snaží být tolerantní v oblasti náboženství, odlišných lidských hodnot, dodržuje lidská práva, přijímá a občas i přejímá zvyky z cizích kultur. Především ale věří v pokrok vědy a nebojí se v otázkách etiky obrátit se na umění a kulturu, které mohou svými hodnotami v Evropě konkurovat náboženství.

Szlezák spolu s Horynou se domnívají, že s první identifikací Evropy se setkáváme již na počátku 5. století př. n. l., kdy Řekové zvítězili v bitvě u Marathonu a Salamíny. V bitvách je spatřován počátek duchovního a politického subjektu nazývaného Evropa, spatřujeme zde počátek sebeidentifikace Evropy spolu se znaky pro ni typickými, jsou to: demokracie, racionalita, svoboda a zákon. Nejen Szlezák, ale také Horyna připomínají, že je nezbytné si uvědomit, že řecká představa o těchto kategoriích byla zcela odlišná, než je dnes, jelikož svoboda a demokracie byly pouze výsadou privilegované menšiny čítající přibližně jednu desetinu z celkového počtu obyvatel.⁷⁹

Szlezák se o povaze Evropy vyjadřuje jako o dynamické ve všech oblastech, což může vést k častým revolucím kulturní, politické nebo vědecké povahy.⁸⁰ Szlezák takto vymezuje a definuje Evropu a evropskou společnost. „Celkově tedy budiž kulturní pojem „Evropa“ chápán jako otevřená, tolerantní, pluralistická kultura občanské společnosti, oproštěná od absolutismu a státního náboženství, charakterizována historickým povědomím a orientací na vědu, což je kultura nejen starého evropského kontinentu, nýbrž i z Evropy osídlených a

⁷⁶ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 9.

⁷⁷ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 266.

⁷⁸ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 16.

⁷⁹ HORYNA, B. *Idea Evropy*, s. 20-21.

⁸⁰ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 10.

Evropou ovlivněných kontinentů Ameriky a Austrálie.⁸¹ Szlezák pojem Evropa chápe jako kulturní pojem, který dává vzniknout otevřené a tolerantní společnosti, která už je oproštěna od nadvlády náboženství a absolutistické vlády.

O počátku evropských dějin se vyjadřuje také Jan Patočka v souboru přednášek *Platón a Evropa*. Jedná se o starší dílo, než je Szlezákova kniha *Za co vděčí Evropa Řekům*. Patočka a Szlezák do svých děl promítají momentální historickou situaci doby, ve které žijí, ale především píší.⁸² Jan Patočka spatřuje počátek evropských dějin v řecké filosofii. Hovoří o situaci dnešního světa a situaci člověka v souvislosti s filosofickým zamyšlením, které nám má pomoci v nouzi, má nám pomoci v situaci, ve které se nacházíme, má představovat jakýsi vnitřní hlas. Situace člověka se totiž mění v návaznosti na tom, co se mění, když si to uvědomíme. Obdobně je tomu tak s dějinami, které se také mění, ale není tak snadné si uvědomit jejich změnu jako změnu situaci světa a situaci člověka.⁸³ Při čtení Patočky a Szlezáka spatřujeme určitou shodu. Oba kladou důraz na klasické dědictví řecké filosofie, oba píší v duchu platonismu, jelikož jsou přesvědčeni, že s příchodem Platóna dospívá řecká kultura ke svému vrcholu a je schopna čerpat ze svých zdrojů.⁸⁴

Szlezák otevřeně přiznává, že pokud se v průběhu analýz v obraze Evropy vyskytnou řecké kořeny s negativními rysy, nehodlá je zamlčovat, protože i ty jsou součástí naší historie. Autor uvádí, že součástí historie Evropy je „kolonialismus a genocida, kapitalismus jako nepokryté vykořisťování, náboženské války, nacionalismus a totalitarismus.“⁸⁵ Szlezák sice konstatuje, že nehodlá zamlčovat negativa z řecké kultury, ale uvádí takové příklady, na kterých vždy řecké negativum zdůvodní takovým způsobem, že Řekové mají menší míru viny. Uvádí například obchod s otroky a otrokářství evropských koloniálních mocností a uvádí, že mezi sebou nemají historickou kontinuitu. Řecké otrokářství totiž nebylo rasisticky orientované a neopovrhovalo člověkem na rozdíl od otrokářství moderního. Dalším příkladem je řecká kolonizace, která nebyla spojena s genocidou jako kolonizace evropská, kdy byla dobývána Severní a Jižní Amerika.⁸⁶ Starořecká kultura sice znala tyranidu, ale

⁸¹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 11.

⁸² BOHÁČEK, Kryštof. *Idea a doba poevropská. In: Platonica Pilonica V. Ideje*, v tisku. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. (s. 4.)

⁸³ CHVATÍK, I. KOUBA, P. *Předmluva k druhému dílu souboru Péče o duši*, In: *Péče o duši II*, s. 7.

⁸⁴ BOHÁČEK, Kryštof. *Idea a doba poevropská. In: Platonica Pilonica V. Ideje*, v tisku. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. (s. 4.)

⁸⁵ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 11.

⁸⁶ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 11.

nestvořila nic podobného, co bychom mohli srovnávat s „moderním totalitarismem nacionalistické či komunistické odrůdy.“⁸⁷ Szlezák uvádí, že evropská kultura v 16. - 19. století projevovala agresivitu vůči cizím národům a kulturám, kterou se vyznačoval například islám v 7. - 16. století nebo mongolská říše v 13. - 14. století.⁸⁸ Autor pak dokonce Evropu v schopnosti škodit si „náboženským pronásledováním, nacionalismy a totalitarismy“⁸⁹ vnímá jako ojedinělou. Dodává, že dnešní Evropa se z těchto hrůzných činů své historie již poučila, a to díky hořkosti našich vlastních zkušeností. Musíme si je neustále připomínat, aby se znovu neopakovaly.⁹⁰

Szlezák své vymezení řecké antiky vůči novověké Evropě v negativním smyslu doplňuje o konstatování, že ani v pozitivním smyslu mezi antickou a evropskou kulturou neexistuje přímá kontinuita, „ani pouhá závislost naší kultury na původní řecké kultuře; vývoj se vyznačuje víceméně zlomy a skoky, kvalitativní přeměnou zděděného, jakož i dalekosáhlou inovací toho vlastního.“⁹¹ Obdobně se o vymezení řecké antiky vůči novověké Evropě vyjadřuje J. P. Vernant v *Počátcích řeckého myšlení* uvádí, že Řekové procházejí v 5. století př. n. l. proměnou myšlení, opouští mýtus a do popředí se dostává racionální myšlení. Vzniká *polis* a dochází ke vzniku nového společenského prostoru. Nástrojem rozumu se stává jazyk, prostřednictvím kterého je možné působit na lidi. Změny v Řecku se neodehrávají v náboženské sféře, forma myšlení chce dosáhnout pravdy zkoumáním kumulativní povahy věcí. Jedná se o takovou formu myšlení, kdy každý vyvrací názory předchozích myslitelů pomocí shromažďování racionálních argumentů proti nim.⁹²

Szlezák se vyjadřuje k lidským právům jako o příkladu zděděného. Lidská práva prošla vývojem a jsou typická pro západoevropské myšlení. Počáteční formy lidských práv je možné spatřit v určitých aspektech attických a římských občanských práv. Mají hmatatelný původ ve vysokém hodnocení člověka, které je charakteristické pro řecký individualismus a humanismus, dále pak křesťanskou nauku, kdy Bůh miluje každého člověka stejnou měrou. Szlezák své tvrzení dokazuje pomocí odlišného příkladu, kdy hovoří o Donatellově velkolepé jezdecké soše Gattamelaty, která byla vztyčena v letech 1446-1447 v Padově, patřila k jedné

⁸⁷ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 11.

⁸⁸ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 11.

⁸⁹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 11.

⁹⁰ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 11.

⁹¹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 11.

⁹² VERNANT, J. P. *Počátky řeckého myšlení*, s. 10-13.

z nejvýznamnějších inovací renesančního umění. V Donatellově době neexistovala technika lití velkých bronzových soch, přestože celý středověk bylo možné spatřit na Kapitulu sochu Marka Aurelia. Stejně tak je složitá kontinuita mezi antickou a evropskou kulturou, která byla ve středověku opomíjena podobně jako lití bronzu. Nicméně v renesanci dochází k znovuobjevení antických ideálů.⁹³ Szlezákův příklad z vizuální a umělecko-technické oblasti můžeme použít „jako model pro všudypřítomné *nepřímé další působení* antiky: vědomí, že se to podstatné, ba vzorové mezitím ztratilo, dávalo křídla nové tvorbě v nastávající renesanční a novověké Evropě nejen v umění, ale téměř ve všech oblastech i tehdy, kdy už neexistovala přímá vazba.“⁹⁴ Problematice počátku západního myšlení se věnuje J. P. Vernant ve svém díle *Počátky řeckého myšlení*. Táže se po původu západního myšlení a ptá se, kde se v řeckém světě zrodilo.

Na tuto otázku odpovídá J. P. Vernant tak, že hovoří o třech charakteristických rysech pro nový typ myšlení, který je na počátku 6. století př. n. l. provázen vznikem řecké vědy a filosofie. Jako první zmiňuje oblast myšlení oddělené od náboženství, kdy iónští fyzikové hovoří o přírodních jevech a vzniku kosmu na nenáboženském základě. Dále je zmiňována myšlenka kosmického řádu, který již není božskou záležitostí, ale je vysvětlován za pomoci zákonu (*nomos*). Zákon je lidského původu a je řízen dělbou, kdy je všem prvkům stejným dílem vymezováno jejich místo, aby se jeden nemohl povyšovat nad druhý (*kratos*). Třetím rysem myšlení je jeho geometrická podoba, ať už se jedná o astronomii, zeměpis nebo kosmologii, svět je zde vykládán pomocí prostorového rámce, který je vymezen na základě vztahů symetrických, zvratných a recipročních.⁹⁵ Tyto tři rysy – „profánnost, přísná rovnost vztahů, na nichž spočívá abstraktní vesmírný řád, geometričnost universa uspořádaného v homogenním a symetrickém prostoru“⁹⁶ – spolu bezprostředně souvisí a sdělují nám přínos řecké racionality oproti jiným civilizacím Předního východu.⁹⁷

Další myslitel, který se věnuje oblasti řeckého myšlení je T. B. L. Webster, který ve své stati *Personification as a mode of Greek Thought* prezentuje personifikaci jako způsob, kterým bylo ovlivněno řecké myšlení. Personifikace ve stati není omezována pouze na vědomé utváření umělých lidských figur, ale obsahuje všechny případy, kdy je popisováno

⁹³ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 12.

⁹⁴ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 12.

⁹⁵ VERNANT, J. P. *Počátky řeckého myšlení*, s. 7-8.

⁹⁶ VERNANT, J. P. *Počátky řeckého myšlení*, s. 8.

⁹⁷ VERNANT, J. P. *Počátky řeckého myšlení*, s. 8.

něco, co nemá lidskou podobu. Webster hovoří o homérském člověku obklopeném hmotnými, živoucími a neviditelnými věcmi, přičemž některým věcem člověk nerozumí v plném rozsahu. Personifikace je tedy prostředkem k uchopení věcí, které se nekontrolovatelně objevují – valící kámen, východ slunce, katastrofa... – stávají se pravidlem a zdá se, že všechny mají nějaký druh života, a tak jsou nějakým způsobem lidské. Webster svá tvrzení o personifikaci dokládá na příkladech z literatury a umění z období 8. - 3. století př. n. l., kdy Homér díky orientální literatuře označil za původ všech věcí Oceán (*Ókeanos*) a Tháles si vybral vodu jako prvek, ze kterého vše vychází. Řekové z orientálních pramenů nepřebírají personifikaci jako metodu myšlení, ale využívají její určité uplatnění.⁹⁸ Je zde patrné, že Řekové byli schopni ocenit jiné kultury, zpravidla se jedná o kultury Východu.⁹⁹ Schopnost ocenit cizí kultury je uvědomění, s kterým se ve vývoji společnosti setkáváme mnohem později. V historii se můžeme setkat i s opačným postojem, tj. neoceňováním cizích kultur, kdy národ svou kulturu a tradice považuje za nadřazenější. Bylo tomu tak například u evropské kolonizace, kdy nadřazený národ odmítal respektovat cokoliv, co není v souladu s jeho tradicemi a považoval tuto jinou kulturu za barbarskou nebo méněcennou.

2.2. Počátky evropských postojů a hodnot

Szlezák dále opakovaně upozorňuje, že se hodlá zaměřit spíše na obecné předpoklady a prvotní počátky základních postojů a hodnot charakteristických pro Evropu a nehodlá se zabývat jejich vývojem a zavedením. Vědomě se zaměřuje na zpracování osobitosti řeckých základů a říká, že záměrem knihy *Za co vděčí Evropa Řekům* není nástin dějin řeckého duchovního vývoje ani dějin literatury. Přestože první dvě kapitoly knihy jsou věnovány Homérovým dílům,¹⁰⁰ Szlezák se v nich zaměřuje na „podstatné rysy řecké kultury v historickém sledu až ke kosmopolitismu stoy.“¹⁰¹ Autor pak doplňuje, že pokud by se chtěl věnovat dějinám literatury, musel by nejen do knihy zpracovat více informací o autorech a jejich dílech, ale musel by také analyzovat jejich literární formu. Szlezák si v knize klade za cíl sledovat pouze to, bez čeho by Evropa nebyla tím, čím je dnes.¹⁰²

⁹⁸ WEBSTER, T. B. L. Personification as a Mode of Greek Thought. In: *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*. s. 10-12.

⁹⁹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 16.

¹⁰⁰ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 12.

¹⁰¹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 12.

¹⁰² SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 12.

Bez čeho by Evropa nebyla tím, čím je dnes? Spolu se Szlezákem se domnívám, že bez řecké racionality by nebyla, čím je nyní. Nicméně je důležité uvědomit si i vliv jiných civilizací. Například civilizace Předního východu, které přišly s novou formou a obsahem řecké racionality. J. P. Vernant si pokládá otázku, s čím je to nové spjato, a proč k němu dochází právě v řeckém světě?¹⁰³ Vernant říká, že „odpovědět na tyto otázky znamená prozkoumat podmínky, v nichž se Řecko mykénské palácové civilizace, blízké orientálním královstvím své doby, přesunulo k společenskému a duchovnímu universu *polis*.“¹⁰⁴ *Polis* přináší řadu ekonomických a politických změn, ale především změnu mentality. Setkáváme se s novým intelektuálním mezníkem, mentalitou a novým společenským uspořádáním kolem shromaždiště, *agory*, nacházejícím se uprostřed starověkého města, kde se soustředí veřejný život. Dochází ke změně uspořádání společnosti. Moc již není v rukou jednotlivce, který prostřednictvím písařů ovládal život celé společnosti. Do popředí se dostává *logos*¹⁰⁵, slouží k vládnutí ve státě a zároveň je politickou zbraní. Dříve hierarchicky uspořádaná společnost dle vztahů nadřazenosti a podřízenosti se mění v systém vazeb založených na symetrii a vzájemnosti občanů. Tradice již nezaujímá výhradní postavení, ale je vnímána jako příležitost pro jednotlivce, který, i když je součástí celku, má díky ní možnost projevit svou originalitu vůči předchůdcům.¹⁰⁶

Projevu originality se chopil i Szlezák se svým dílem *Za co vděčí Evropa Řekům*, který se prostřednictvím svého textu snaží modernímu člověku zpřístupnit hodnoty, postoje, ale především základy, za které bychom jako Evropané měli být Řekům vděční. Musíme pracovat s tím, že co nám Szlezák předkládá, jsou jeho myšlenkové konstrukty, s kterými souhlasit můžeme, nebo nemusíme. Například, když hovoří o řecké kolonizaci a zdůrazňuje, že nebyla spojena s genocidou jako kolonizace evropská. Autor také upozorňuje na skutečnost, že si je moc dobře vědom neúplnosti svého pokusu shrnout, za co vděčíme Řekům. Je si vědom toho, že nemůžeme obsáhnout vše, za co bychom měli být vděční, ale můžeme to alespoň

¹⁰³ VERNANT, J. P. *Počátky řeckého myšlení*, s. 8

¹⁰⁴ VERNANT, J. P. *Počátky řeckého myšlení*, s. 8.

¹⁰⁵ Ústřední postavení získává slovo (*logos*), stává se prostředkem vlády nad lidmi a nástrojem politiky. Řekové moc slova povýšili na božstvo Peithó, tzn. přesvědčovací schopnost. Tato přesvědčovací schopnost potvrzuje účinnost slov a formulí v rámci náboženských rituálů či významů výroků krále, který vyhláší rozsudek (*thémis*). Slovo již nemá pouze rituální význam, není formulí, ale je prostředkem k rozhovoru protikladů, argumentací a diskusí. Neopomenutelnou součástí je pak publikum, ke kterému se obrací, a prostřednictvím něhož se rozhoduje o řečnickově úspěchu či neúspěchu. Slovo, řecky *logos* tvoří úzký vztah s politikou, a díky umění politiky se stává dovedností, jak zacházet s jazykem. Viz VERNANT, J. P. *Počátky řeckého myšlení*, s. 38-39.

¹⁰⁶ VERNANT, J. P. *Počátky řeckého myšlení*, s. 8-9.

naznačit v určitých oblastech. Řecký odkaz je možné spatřit v antickém Římu, kde zmiňuje lidská práva. Dále hovoří o Němcích a připomíná skutečnost, že německá společnost by ráda zapomněla na úzké spojení německé duchovní kultury a řecké antiky. Autor konstatuje, že si pravděpodobně neuvědomují, že by se vědomě mohli připravit¹⁰⁷ „o přístup k nejskvělejší epoše své vlastní literární historie a duchovnědy.“¹⁰⁸ Dodává, že pochopit dobu od Lessinga, Klopstocka až po smrt Goetheho a Hegela je možné jedině tehdy, pokud se vezme v úvahu jejich vztah k Řecku.¹⁰⁹ Szlezák svou tezi dále dokládá na příkladu výtvarného umění, kdy hovoří o tom, že když se procházíme velkými muzei, zvláště těmi italskými, můžeme spatřit „jak radikálně se při přechodu od pozdního středověku k vrcholné renesanci změnil způsob pohledu na člověka, když znovuobjevené řecké plastiky určovaly sochařství a nepřímo i malířství.“¹¹⁰ Studium těchto uměleckých děl renesančním člověkem přispělo k odlišnému hodnocení lidského těla, které se zásadně lišilo od předcházejících staletí či jiných kultur trvajících dodnes.¹¹¹

Szlezák dospívá k závěru, že naše estetika byla po staletí definována řecky, stejně tomu pak bylo i u starých Římanů, kteří skupovali nebo kopírovali řecká umělecká díla, což pak bylo rozhodující pro jejich budoucí uchování. Římské kopie byly nezbytné pro naši znalost řeckého sochařského umění, bez nich by naše znalost byla neúplná. To nejdůležitější, na co však nesmíme zapomenout, je to, „že evropský člověk vděčí Řekům za způsob vidění a za cit pro formu, stejně jako vnímání světa prostřednictvím literatury, historiografie a filosofie.“¹¹²

Szlezák dále neopomíná skutečnost, že k evropské kultuře náleží prvky, které nejsou bezprostřední součástí řecké kultury. „K evropské kultuře patří i věci, které mají u Řeků kořeny jen velice slabé (pokud vůbec nějaké).“¹¹³ Jedná se například o evropské právní myšlení pocházející z římského práva. Římané Řekům však nevděčí za právní myšlení a samotná právní věda nemá základ ani u jednoho ze jmenovaných národů.¹¹⁴ „Křesťanství, s nímž má dnešní Evropa takové potíže, lze dokonce na jedné straně pokládat za součást

¹⁰⁷ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 267.

¹⁰⁸ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 267.

¹⁰⁹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 267.

¹¹⁰ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 13.

¹¹¹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 13.

¹¹² SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 13.

¹¹³ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 13.

¹¹⁴ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 13.

řecké tradice potud, že řečí raně křesťanských textů i nejvýznamnějších církevních otců byla řečtina a že řeč spolu s duchovní tradicí, kterou sebou nese, nezbytně spoluutváří i obsah.“¹¹⁵ Szlezák také připomíná, že je známé, že etika nacházející se ve spisech stoického filosofa Epiktéta a platonika Plútarcha není nijak zvlášť vzdálena raně křesťanskému pojetí bližního. Křesťanství však zastupuje i to neřecké, jelikož v Evropě spolu se Starým zákonem našly uplatnění texty, které se nebyly schopny sladit s kulturou řeckou, ba dokonce ani římskou. Toto bychom mohli dle Szlezáka považovat za potvrzení jeho teze, že ne vše, co tvoří evropskou identitu má řecké počátky. Tyto neřecké počátky jsou ovšem nezbytné k tomu, aby Evropa mohla být tím, čím je dnes.¹¹⁶

Szlezák si klade za cíl zpracovat osobitost řeckých základů, z kterých vychází typicky evropské postoje a hodnoty. Zároveň pak uvádí seznam bodů, dle kterých chápe evropskou identitu jako způsob myšlení.¹¹⁷ Kryštof Boháček pak na základě Szlezákových myšlenek stanovuje základní evropské postoje a hodnoty, které prezentuje jako sedm hnízd: „krása ve vizuálním výtvarném umění, pojetí literatury, věda a technika, dějiny, svoboda a hodnota jednotlivce, demokracie a pluralismus, reflexe a relativismus, desakralizace, filosofie“¹¹⁸, přičemž dodává, že Szlezák těchto bodů sice nabízí více, ale můžeme je shrnout právě do těchto sedmi hnízd.¹¹⁹ Problematice Evropy se věnuje také Jan Patočka, který přichází s hypotézou, že problémy, kterými se lidstvo zabývá, tak jejich počátky je možné spatřit v helénistických státech. Tyto státy „jsou přirozeně i ztrátou a diskontinuitou – něco se tam ztratilo, co v řecké *polis* bylo, ztratila se tam svoboda politického života, jeho iniciativa...“¹²⁰ Dle Patočky právě zde vznikly problémy, které lidstvo provázejí dodnes. Jedná se o problémy universálního státu a náboženství, sociálního vyrovnání a vyrovnání národů mezi sebou. Tyto problémy vykrytalizovaly v římské říši, která žila na duchovních základech řecké *polis*.¹²¹ Právě římská říše „chtěla být právním státem, státem, kde *ius civile* je založeno na *ius gentium*; a *ius gentium* je závislé na tom, co vypracovali řečtí filosofové, zejména Platón a

¹¹⁵ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 13-14.

¹¹⁶ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 14.

¹¹⁷ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 9.

¹¹⁸ BOHÁČEK, Kryštof. *Idea a doba poevropská. In: Platonica Pilonica V. Ideje*, v tisku. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. (s. 3.)

¹¹⁹ BOHÁČEK, Kryštof. *Idea a doba poevropská. In: Platonica Pilonica V. Ideje*, v tisku. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. (s. 3.)

¹²⁰ PATOČKA, J. *Platón a Evropa*, In: *Péče o duši II*, s. 158.

¹²¹ PATOČKA, J. *Platón a Evropa*, In: *Péče o duši II*, s. 158.

Aristotelés, když uvažovali o státě spravedlnosti.“¹²² Patočka tento proces vykládá pomocí římského impéria, protože je zde možné nejlépe spatřit proces odcizení publika od státu. Program, o kterém hovořil, naplňoval tento stát pouze dočasně a nedokonale, podobně tomu bylo i v Řecku. Stát se stal nedůvěryhodným, ale stále bylo možné stavět něco nového na řeckých základech, a tak vznikla středověká Evropa. Středověká Evropa přichází s novým programem božího království.¹²³ Každá doba, historické období má svůj program, myšlenky a přesvědčení, kterými se řídí. Když tento program přestane vyhovovat nebo stačit morální situaci a potřebám vývoje společnosti, tak přichází program nový, který nahradí ten předešlý. I přestože je starý program nahrazen programem novým tak vždy vychází z duchovních základů řecké *polis*.

Szlezák v *Prolegomeně* zmiňuje, že studium antiky bylo podezříváno z ideologie a dodává, že i když je tento bod věcně cizí, tak ho nemůžeme jednoduše přejít, protože studium antického období bylo ze strany teoretiků kultury a politiky zabývajícími se vzděláváním podezříváno z ideologie. Řečtina a latina byly vnímány jako jazyky pro utváření elit shora, byly označovány jako nástroj k zprostředkování oné ideologie.¹²⁴ „Místo toho kritikové propagovali permissivní výchovu, která je údajně žádoucí sama o sobě jakožto antiautoritářská.“¹²⁵ Szlezák uvádí, že stanovit přesný význam antiautoritářské výchovy není snadné. V pedagogické práci se může jednat o odepření poslušnosti pedagogovi nebo také potrestání za nevhodné chování. V intelektuálním zaměření se za antiautoritářstvím skrývalo pouze nahrazení tradičních autorit autoritami novými, jako byl Adorno, Brecht, Freud nebo Marx. Autor dodává, že nemůže být tedy pochyb o tom, že způsob výchovy, vyskytující se od sedmdesátých let, může být označen za chybný nejen politickou sférou, ale také společností a poměrnou částí progresivní pedagogiky. Szlezák v žádném případě nechce, aby řecká antika byla vnímána jako lék proti chybám v pedagogice, které se uskutečnily v posledních čtyřiceti letech. Autor se poměrně ostře vymezuje proti tomu, že by byl hlasatelem ideologie. Uvedený příklad o krachu pedagogického a výchovně politického převratu v sedmdesátých

¹²² PATOČKA, J. Platón a Evropa, In: *Péče o duši II*, s. 158.

¹²³ PATOČKA, J. Platón a Evropa, In: *Péče o duši II*, s. 158-159.

¹²⁴ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 14.

¹²⁵ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 14.

letech 20. století měl posloužit pouze jako obrana proti podezření z ideologie, protože směr, kde ono podezření z ideologie vzešlo, byl sám ideologií určovaný.¹²⁶

Podle Szlezáka antiku, a především tu řeckou, nemůžeme ztotožnit s žádnou ideologií nebo ji ideologii podřadit. Uvádí, že společenské řády (aristokratický, měšťanský, nacionálněsocialistický a komunistický) se pokoušely si Řeky nějakým způsobem přivlastnit, pokoušely se přivlastnit si řecké výdobytky a hodnoty. Všechny tyto pokusy však byly již prvotně neúspěšné, ztroskotaly. Řekové se vyznačovali klidným a popisným přístupem, byli protikladem „k preskriptivnímu či normativnímu přístupu příznačnému pro někdejší uctívání klasiků“¹²⁷, který jen znovu a znovu dokazuje, že řeckou kulturu není možné učinit poplatnou žádnému společenskému řádu natož ideologii, protože hodnotové orientace řecké kultury se svým vnitřním obsahem takovýmito instrumentalizacím vzpírají.¹²⁸

Szlezák v závěru *Prolegomeny* připomíná, „že zásadně není možné vystihnout nějakou věc v její zvláštnosti a zároveň ji nevyomezit od ostatních, druhově srovnatelných jevů.“¹²⁹ Proto, pokud charakterizujeme evropskou kulturu jako dědičku řecké kultury, o které se tu má hovořit, bude nedílnou součástí také srovnávací pohled na jiné kultury, čehož se dopouští i Szlezák. Dále dodává, že na počátku 21. století je každý pokus o prověření vlastního východiska Evropy jakousi soutěží kultur. Autor dodává, že z toho nevyplývá, že analýzy a hodnocení, které budou následovat, by musely zaujmout přední postavení vůči jiným kulturám. Szlezák upozorňuje, že pouze příležitostně je poukázáno na to, čím se Řekové od starovýchodní, starohebrejské nebo staroegyptské kultury liší, popřípadě je zde zmíněn nějaký řecký výdobytek, který byl přijat pouze v Evropě, přičemž tyto stanovené hraniční čáry budou vedeny nepolemicky, tzn. mají sloužit pouze k objasnění.¹³⁰

Szlezák hovoří o tom, že „zřeknutí se polemiky nepramení ani z vágního pacifismu, ani z blouznivého multikulturalismu, vycházejícího z předpokladu, že všechny kultury jsou samy od sebe založeny na mírové koexistenci se všemi ostatními.“¹³¹ Dodává, že je možné upustit od podrobné kritiky jiných kultur, protože jejich srovnávání je umožněno existencí obecného kritéria. Szlezák obecné kritérium charakterizuje jako schopnost kultury, která se dokáže

¹²⁶ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 14-15.

¹²⁷ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 15.

¹²⁸ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 15.

¹²⁹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 15.

¹³⁰ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 15.

¹³¹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 15.

oprostit od vlastních myšlenkových zvyklostí, je schopna sebekritiky a ochotna uznat za platné i to, co je pro ni cizí. Řecká kultura je právě toho schopna, zpochybňuje své vlastní hodnoty, také má sklon přehnaně oceňovat kulturu východu. Tato vlastnost se vytratila a byla opět nalezena až v osvícenství, kdy se novověká křesťanská nauka naučila zpochybňovat své vlastní hodnoty. Szlezák hovoří o duchovní přeměně, která se zasloužila o proměnu z nedospělosti zapříčiněné vlastní vinou, která sebou přinesla kvalitativní obohacení, po kterém již není cesty zpět.¹³² Dodává, že „pokud žádná z velkých mimoevropských kultur – ani čínská, ani buddhistická, ani hinduistická, ani islámská – nemůže odkázat na takovou fázi svých dějin, která by odpovídala osvícenství v Evropě 17. a 18. století“¹³³ je nutné s takovou kulturou omezit styky jen na ty nejnужnější. Teprve tehdy až bude kultura schopna odkázat na svou duchovní přeměnu (fázi osvícenství) je možné ji uznat jako alternativu místo evropsko-západního pohledu na svět. Nedoložení tohoto kritéria, momentu duchovní přeměny v rámci mimoevropské kultury, a převzetí světonázorů a orientací z takové kultury by vedlo ke ztrátě svobody a intelektuální poctivosti. Szlezák hovoří například o islámu, který v porovnání s křesťanským Západem opomněl projití očišťujícím ohněm v podobě osvícenství. Kultury, které neprošly výše zmíněným očišťujícím ohněm, jako je islám, zůstaly nedotčeny duchem řecké antiky.¹³⁴

Szlezák *Prolegomena* uzavírá myšlenkou, kde hovoří o záměru, co by kniha měla čtenáři přinést. Doufá, že čtenáři bude zřejmá „historická role a vliv řecké racionality a řecké vůle na politickou a intelektuální svobodu“¹³⁵, které přispívají k lepšímu porozumění dnešního střetu kultur. Řecká kultura je dále analyzována a hodnocena, nemusí však nutně zaujímat přední postavení vůči jiným kulturám. Szlezák chce pouze poukázat na to, že kořeny evropské kultury jsou svázané, ne ve všem, s řeckou antikou, a že není jeho cílem obsáhnout vše, ale pouze upozornit na obecné předpoklady a prvotní počátky základních, typicky evropských postojů a hodnot. Své hypotézy pak dokládá na příkladech z oblasti literatury, kultury, historie a politiky, a proto je následující kapitola je věnována athénské demokracii a básnictví *polis*.

¹³² SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 16.

¹³³ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 16.

¹³⁴ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 16.

¹³⁵ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 16.

3. Athénská demokracie a básnictví *polis*

Kapitola bude pojednávat o vzniku nové formy státu (*polis*), demokracie, básnictví a dramatu v podobě komedie a tragédie. Pro Szlezáka je propojení básnictví a politiky jedním z hlavních kořenů, kterému věnuje podstatnou část knihy. V této kapitole je vysvětleno, jak spolu souvisí drama a demokracie, přičemž tato kapitola nám poskytne základ pro následující kapitoly, která je věnována Sofoklovi a Sókratovi.

Dle V. Ehrenberga je známou a nespornou skutečností, že nová forma státu, *polis*, je historickým a charakteristickým typem řeckého státu, kdy náboženská a politická komunita jsou po staletí základem řecké kultury. Mohli bychom říci, že *polis* je abstraktním představitelem množství nezávislých států, které se liší vývojem a hodnotami svých tradic. *Polis* je tedy výsledkem dlouhého vývoje.¹³⁶ Demokracie a drama spolu úzce souvisí, můžeme si toho povšimnout v Athénách v 5. století př. n. l., a dodnes se podílejí na literárním a politickém životě. Ovlivňují způsob, jakým vnímáme naši přítomnost, vykládáme minulost a předvídáme budoucnost.¹³⁷ V *Křehkosti dobra* Nussbaumová vnímá tragické básníky jako zdroj etických vhledů, které se nám pod vlivem moderního způsobu života poněkud vytrácejí.¹³⁸

Szlezák připomíná důležitost dramatických slavnostních her v rámci státního kultu boha Dionýsa, nazývané Městské nebo Velké Dionýsie, které tvořily nedílnou součást kulturního života *polis*. Komédie a tragédie jsou součástí *polis*, hovoří o ní, a tím je možné reflektovat vyskytující se demokratické postupy.¹³⁹ Jak píše Aristotelés, tragédie a komedie zobrazují různé události, liší se však ve způsobech zobrazování, rozdíl spatřujeme v prostředcích a předmětech způsobu zobrazování.¹⁴⁰ „A tak z jednoho hlediska zobrazuje Sofoklés stejně jako Homéros, protože oba zpodobují ušlechtilé povahy, ale z druhého stejně

¹³⁶ EHREMBERG, V. When Did the Polis Rise? In: *The Journal of Hellenic Studies*, s. 147.

¹³⁷ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 140.

¹³⁸ Nussbaumová toto tvrzení ukazuje na přílišném dělení jednotlivých profesí, kdy přílišná specializace vede k separaci jednotlivých vhledů na život, a právě tragédie nám podle Nussbaumové umožňuje tyto vhledy na život opět nahlédnout. Viz NUSSBAUMOVÁ, M. C. Předmluva k přehlédnutému vydání. In: *Křehkost dobra*, s. 17.

¹³⁹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 140-141.

¹⁴⁰ ARISTOTELÉS. *Poetika*, 1448a.

jako Aristofanés, protože oba předvádějí lidi v jejich jednání a činech.“¹⁴¹ Nussbaumová zdůrazňuje emoční stránku, kdy tragičtí básníci vnímali silné emoce – soucit a strach – jako zdroje vhledů týkajících se dobrého lidského života, což je patrné i z jejich literární formy.¹⁴² Pokud propojíme výše zmíněné perspektivy o řecké tragédii, tak ji můžeme chápat jako zobrazující velmi vypjaté situace, které jsou však součástí lidského života dnes stejně jako v době antické, byť snad ne tak často se v našem životě odehrávají ve stejné intenzitě, jako se to děje tragickým hrdinům.

Tragédie jako vážná hra dostává své důstojnosti a přetváří mýty z dávné doby v drama, vybírá si mýty, které se netýkají přímo Athén, a tak se hovoří o potřebách *polis* jakoby vzdáleně, ale přece je divák v příběhu schopen rozpoznat analogii k současnosti. Komédie se oproti tragédii věnovala každodenní politice a nastavovala výsměšné kritické zrcadlo významným osobnostem, jako jsou politici, básníci či přední myslitelé. Tímto způsobem dramatici přispívali k utváření dobové společnosti a politickému životu. Přestože společnost *polis* byla založena na demokratickém základu, až básnictví umožnilo určitý rozměr reflektovanosti.¹⁴³ Ale nejen drama utváří společenský a politický prostor, důležitá je i úloha filosofického diskurzu, jak zdůrazňuje Nussbaumová, která upozorňuje na skutečnost, že Aristotelovo pojetí lidské bytosti a praktického rozvažování ¹⁴⁴ je nepostradatelné pro soudobé politické a etické myšlení.¹⁴⁵ Také *logos* získává mimořádné postavení v rámci systému *polis*, stává nástrojem moci a zprostředkovatelem kultury. Umění písma pak proniká do celé společnosti a stává se základním stavebním prvkem řecké *paideia*.¹⁴⁶

Básnictvím *polis* dle Szlezáka můžeme nazvat i něco jiného, existoval další druh prozaického básnictví. Řekové se o tomto druhu básnictví nevyjadřovali jako o básnictví v pravém slova smyslu, nejedná se o metricky vázanou řeč. ¹⁴⁷ „Toto athénské prozaické básnictví o *polis* vzešlo ze zvyku, že ten či onen vážený občan pronášel u hrobu padlých během jednoho roku války řeč, která prohlašovala oběť padlých za hrdinskou a smysluplnou

¹⁴¹ ARISTOTELÉS. *Poetika*, 1448a

¹⁴² NUSSBAUMOVÁ, M. C. Předmluva k přehlednutému vydání. In: *Křehkost dobra*, s. 17.

¹⁴³ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 140-141.

¹⁴⁴ Aristotelovo pojetí člověka je takové, že konkrétní živé bytosti určují podobu skutečnosti. Bytosti se liší způsobem života a druhem činností, které jsou jim vlastní. Člověk je bytostí schopnou provádět největší množství úkonů, tím se mu otevírá nespočet způsobů života. Myšlení a rozvažování patří k těmto úkonům, čímž se jen rozšiřuje škála lidské aktivity.

¹⁴⁵ NUSSBAUMOVÁ, M. C. Předmluva k přehlednutému vydání. In: *Křehkost dobra*, s. 18.

¹⁴⁶ VERNANT, J. P. *Počátky řeckého myšlení*, s. 40.

¹⁴⁷ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 141.

– smysluplnou proto, že byla přinesena za jedinečnou obec, řídící se správnými ideály.“¹⁴⁸ Jedná se o pohřební řeči neboli *epitafioi*, které posloužily jako doklad autorova morálního prohlášení k vlastnímu městu a nám pak slouží k politické a historické analýze. Autorovo morální prohlášení mohlo být z kritického pohledu dnešního člověka z 20. a 21. století vnímané spíše jako ideologie. Athény se v poezii a próze zabývaly pouze samy sebou, a tím tvořili literární a politickou jednotu. Tato literární a politická jednota Athén byla tím, čemu se snažila přiblížit kulturní politika totalitních režimů ve 20. století. Jednota tohoto ducha v podání totalitních režimů nemohla uspět, protože jim chyběla svoboda projevu, která byla v athénské *polis*.¹⁴⁹

3.1. Athénská demokracie

V souvislosti s athénskou demokracií Szlezák upozorňuje na fakt, že demokracie, kterou máme my dnes je odlišná od přímé athénské demokracie¹⁵⁰, kterou je možné těžko napodobit. Přímá demokracie závisí na lidu, který se podílí na chodu státu, přičemž lidem se rozumí právoplatní občané Athén.¹⁵¹ Postavení jedince v athénské demokracii je takové, že každý byl zákonodárcem, mohl podat návrh zákona, přijímal zákony na lidovém shromáždění, vykládal zákony jako soudce u lidového soudu a mohl být zvolen do úřadu. Sice používáme termín každý, ale tato privilegia se týkala právoplatných athénských občanů, kteří čítali přibližně deset procent obyvatelstva.¹⁵²

Athénská demokracie je založena na třech pilířích: demokratickém shromáždění, radě pěti set a lidovém soudu. Tyto pilíře jsou doplněny o *areopag*, *archonty* a generály. Shromáždění poskytovala příležitost pro vyjádření svého názoru a možnost hlasovat ohledně věcí týkajících se Athén. Mohli bychom říci, že se jednalo o nejdokonalejší instituci athénské demokracie. Shromáždění se scházelo za účelem diskuze týkající se záležitostí *polis*. Rozhodující zde byla svoboda slova, která umožňovala občanovi svobodně prezentovat svůj názor. Na shromáždění se pak hlasovalo o záležitostech obce, vyhláškách a dalších

¹⁴⁸ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 141.

¹⁴⁹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 141-142.

¹⁵⁰ Szlezák si ve své knize pokládá otázku, zda Evropa vděčí Řekům za demokracii? Nebojí se resolutně odpovědět, že spíše ne, protože až do středověku, novověku neexistoval žádný systém přímé řecké demokracie. Szlezák dále upozorňuje na fakt, že evropská demokracie má odlišné prameny, protože při střídání středověkých feudálních a absolutistických struktur období antiky působí spíše idylicky. Antika od doby renesance byla vnímána jako vzor pro politické myšlení, ale především díky římským dějinám než těm řeckým. Viz SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 143.

¹⁵¹ Ehrenberg, V. When Did the Polis Rise? In: *The Journal of Hellenic Studies*, s. 150-151.

¹⁵² SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 148.

záležitostech. Jakmile shromáždění schválilo nějaké nařízení, bylo zaznamenáno datum a jména účastníků, kteří o této záležitosti hlasovali, záznamy se pak uchovávaly jako veřejný doklad o jednání vlády.¹⁵³

Rada pěti set představovala vládu v Athénách, mohla vydávat nařízení sama o sobě, ale především připravovala program pro zasedání shromáždění. Volení zástupců do rady se odehrávalo pomocí losu. Než se však stali právoplatnými členy, museli projít „kontrolou způsobilosti“. Kontrola zohledňovala každý aspekt života občana – veřejný a soukromý život, názory na hodnoty athénské demokracie, úctu k rodině – poté, co kandidát odpověděl na otázky, rada hlasovala o jeho přijetí či nepřijetí.¹⁵⁴ Úřady byly vedeny *archonty* se specializovanými kompetencemi, zpočátku byly pouze záležitostí aristokracie, postupně se přidávali i příslušníci nižších daňových tříd. Úřady byly obsazovány na jeden rok, znovuzvolení v podstatě neexistovalo, výjimku tvořil pouze úřad *stratéga*, vojenští velitelé mohli být v úřadě potvrzováni opakovaně.¹⁵⁵

Přímé athénské demokracii vděčíme za vznik politické filosofie, „která vznikla v přímém sporu s přímou demokracií, a to u Platóna, Xenofóna a Aristotela, jejichž myšlení převzal Cicero a po něm zase Augustin, takže i na této cestě zůstal aktivní silný proud dalšího nepřímého působení.“¹⁵⁶ Přímá demokracie se nedochovala a napodobit ji je v podstatě nemožné, podobně je na tom i tehdejší komedie, jejíž podoba se podle Szlezáka nestala součástí naší evropské tradice. Oproti tomu tragédie se nejen stala součástí evropské literatury, ale dokonce jsme schopni ji poměrně věrně napodobit.¹⁵⁷ Mohli bychom říci, že přímá athénská demokracie neměla v evropských dějinách pozitivní ohlas, přestože svými myšlenkami a hodnotami ovlivnila myšlení při utváření nového státního uspořádání.

Starověcí myslitelé – jako Aristoteles a stoikové – byli přesvědčeni, že filosofické teoretizování musí mít v lidských záležitostech své místo, plní významnou roli. Dle Nussbaumové „je velmi zvláštní, když se moderní myslitelé dovolávají řeckých filosofů

¹⁵³ BLACKWELL, Ch. W. Athenian Democracy: a brief overview, In: *Athenian Law in its Democratic Context (Center for Hellenic Studies On-line Discussion Series)*. Dostupné z: <http://www.stoa.org/demos/article_democracy_overview@page=10&greekEncoding=UnicodeC.html>.

¹⁵⁴ BLACKWELL, Ch. W. Athenian Democracy: a brief overview, In: *Athenian Law in its Democratic Context (Center for Hellenic Studies On-line Discussion Series)*. Dostupné z: <http://www.stoa.org/demos/article_democracy_overview@page=10&greekEncoding=UnicodeC.html>.

¹⁵⁵ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 146-147.

¹⁵⁶ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 144.

¹⁵⁷ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 142-144.

jakožto spojenců při vyvracení teorie, přestože starověcí filosofové s plným vědomím svěřili filosofii svým kulturám a své kultury filosofii jakožto alternativu forem společenské interakce, založených na rétorice, astrologii, básnictví a nekritickém zájmu o sebe sama.¹⁵⁸ Souhlasím s tvrzením Nussbaumové, že řečtí filosofové trvali na kritické argumentaci a systematickém popisu hodnotného lidského života, proto aby moderní demokracie mohla uskutečnit své možnosti, potřebuje filosofii.¹⁵⁹

Teorie by si proto měly osvojit respekt vůči soudům, které jsou založeny na zkušenosti nebo kultivovaném vnímání. Teorie nás nabádá, abychom jednali v souladu s našimi nejlepšími náhledy, snaží se chránit naše soudy před sebestředností racionalizace a nutí nás podněcovat naše myšlení, které se díky ní šíří i do oblastí, kterým bychom jinak nevěnovali pozornost a dostatečně je neprobádali.¹⁶⁰ Domnívám se, že teorie je nezbytnou součástí našeho světa a myšlení, podněcuje nás k rozšiřování našich schopností v oblasti myšlení a měla by být nedílnou součástí našeho světa.

„Spojení určitého politického systému s určitou formou duchovnosti vedlo ke vzniku představy o svobodě“¹⁶¹, zformovala se politická veřejnost v občanské společnosti, dále se ustanovil liberální, kritický a sekulární pohled na stát, který dodnes určuje naše politické myšlení. Ke slovu se hlásí ideální představa vůle lidu, k čemuž přispělo komunistické a sociální hnutí, zasloužili se o uskutečnění tohoto utopického snu.¹⁶²

3.2. Nová forma básnictví

Spolu s demokracií v Athénách vzniká i nová forma básnictví, která je populární dodnes a jedná se o drama. Samotné athénské básnictví, básnictví *polis*, však existovalo dávno před tragédií, kdy sám zákonodárce Solón ve svých verších vyjádřil svou víru v Athény, které jsou pod ochranou bohyně, po které nesou své jméno a nebezpečí, které spatřuje pouze u těch občanů, kteří nečistě smýšlejí.¹⁶³

Tragédie však netematizuje jenom člověka a jeho místo ve společenství, jak je v této Szlezákově kapitole vyzdvihováno, tragédie také ponechává prostor věcem, které člověk

¹⁵⁸ NUSSBAUMOVÁ, M. C. Předmluva k přehlednutému vydání. In: *Křehkost dobra*, s. 35.

¹⁵⁹ NUSSBAUMOVÁ, M. C. Předmluva k přehlednutému vydání. In: *Křehkost dobra*, s. 35-36.

¹⁶⁰ NUSSBAUMOVÁ, M. C. Předmluva k přehlednutému vydání. In: *Křehkost dobra*, s. 36.

¹⁶¹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 144.

¹⁶² SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 145.

¹⁶³ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 151.

nemá ve své moci. Vidět to můžeme na osudu či božské spravedlnosti, která působí dlouhodobě napříč generacemi, to znamená, že potrestání mohou být i zdánlivě nevinní, protože budou pykat za činy svých otců, jako tomu bylo v Sofoklově *Antigoné*. Szlezák připomíná Solóna, který usiloval o spravedlnost, snažil se udržet smír mezi šlechtou a zchudlým obyvatelstvem. Solón sám podotýká, že to je úkol velice nevděčný. Můžeme u něj spatřit prvky politického chápání Athén jako je ochrana božstva, chudých nebo odmítnutí tyranidy.¹⁶⁴ „Sto let po Solónovi tu již tragédie byla jako básnická forma. Z jakých lidových obyčejů vznikla a z jakých jednodušších básnických forem, to je dodnes kontroverzně diskutovaná filologická otázka.“¹⁶⁵

Tragédie zůstává záležitostí *polis*, dále je politickou záležitostí a nepostradatelnou součástí při organizování slavnostních her, kde autoři her soutěžili o přízeň. Dodnes nemáme mnoho informací o organizaci těchto her pořádajících se o Dionýsově svátku. Není známo, jak *archont* stanovil, kteří autoři budou soutěžit se svou trilogií a satyrským dramatem. Zároveň nám nejsou známa kritéria, podle kterých porota stanovovala vítěze.¹⁶⁶

Počet soutěžících byl veliký, dodnes se nám dochovala dramata pouze od pěti autorů – Aischyla, Euripida, Sofokla a dvou anonymních autorů. Pořádání těchto her s sebou neslo poměrně velkou finanční zátěž, na které se podíleli movití občané, jednalo se o jakousi čestnou daň od bohatých. Pro jednu hru bylo dovoleno využít tři profesionální herce, kteří zpravidla zastávali více rolí, okolo šesti až jedenácti. Takové množství rolí bylo možné, jelikož se představení odehrávalo v maskách a básníci se záměrně vyhýbali scénám s více než třemi mluvícími herci, proto mohl jeden herec hrát více rolí najednou. Dražší, než herci byl sbor, který sice nedostával finanční odměnu, ale bylo třeba se o něj starat v období nácvičky lyrických partií.¹⁶⁷

Bylo ukázáno propojení mezi dramatem a *polis*, přičemž další kapitola je věnována významnému dramatikovi Sofoklovi a jeho dramatu *Antigoné*. Szlezák Sofoklovi hrdinku ztotožňuje s historickým Sókratem, který je pro něj spolu s Antigonou morálním vzorem.

¹⁶⁴ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 154.

¹⁶⁵ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 154.

¹⁶⁶ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 155.

¹⁶⁷ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 156.

4. Božský zákon a osobní daimonion: Sofoklés a Sókratés

Tuto kapitulu jsem si zvolila se záměrem vyložit Szlezákův způsob vnímání tragické hrdinky Antigony ze Sofoklova stejnojmenného dramatu. Szlezák ji spojuje s postavou Sókrata, kterého vykládá platónským způsobem, což vyplývá z jeho zájmu o Platónovu filosofii, jak již bylo řečeno výše. Szlezák v této kapitole představuje výklad postav, které považuje za symboly evropského myšlení. Skrze jednání Sofoklovy Antigony se nám snaží přiblížit jednání Sókrata. Zároveň je však jeho interpretace Antigony poměrně striktní, uchopuje ji svým vlastním způsobem.

Kapitola pojednává o dvou postavách athénskému duchovního života 5. století, o Sofoklovi a Sókratovi. Szlezák v úvodu kapitoly podotýká, že hovořit o těchto dvou myslitelích společně není obvyklé. Sofoklés, tragický básník, je obvykle srovnáván s dalšími tragickými básníky, s Aischylem nebo s Euripidem.¹⁶⁸ Sókratés je jako filosof zase dáván do souvislosti s Platónem a Aristotelem nebo sofistami.¹⁶⁹ Pravě v tomto kontextu autor připomíná záměr knihy *Za co vděčí Evropa Řekům*, kterým není předkládat dějiny literatury, ani dějiny filosofie, jeho cílem je předložit obecnější otázku, za co bychom měli být vděční Řekům. Dodává, že se rozhodl představit tyto dva myslitele společně, protože oba, i když nezávisle na sobě, reprezentují základní evropské postoje a hodnoty. „Sofoklés a Sókratés ukazují svým současníkům, že musí existovat absolutní morální jistota, nicméně nikoliv ve smyslu absolutního morálního tlaku společnosti, pro které se člověk může a měl stát mučedníkem, nýbrž pouze ve smyslu odvolání se jednotlivce na absolutní zákon, který jeden každý člověk autonomně uznává a od jehož uposlechnutí se nedá odvrátit ani větším společenstvím, ke kterému patří.“¹⁷⁰ Szlezák dodává, že etická autonomie jednotlivce je podstatná pro pojetí etiky evropského kulturního okruhu¹⁷¹, a proto se domnívá, že k tomu není nutné podávat žádný zdlouhavý výklad. Doplňuje, že etická autonomie je společenskému myšlení a morálnímu citění většiny ostatních kulturních okruhů v jádru cizí.¹⁷²

¹⁶⁸ Srov. NUSSBAUMOVÁ, M. C., Sofoklova Antigona: konflikt vidění a zjednodušení. In: *Křehkost dobra*, s. 142-201.

¹⁶⁹ Srov. HADOT, P. Postava Sókrata. In: *Co je antická filosofie?* S. 37-53.

¹⁷⁰ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 207.

¹⁷¹ Srov. NUSSBAUMOVÁ, M. C., Náhoda a etika. In: *Křehkost dobra*, s. 56-90.

¹⁷² SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 207.

Szlezák dále rozebírá Sofoklovo a Sókratovo opačné stanovisko k hodnotovému relativismu sofistiky. Vyjadřuje se k objevení relativity lidských hodnot a představ. Upozorňuje, že se s nimi poprvé setkáváme již v 5. století a že se jedná o výtvarný duchovní život.¹⁷³ Řekové přicházeli do kontaktu s mnoha kulturami a při styku s nimi si všimli skutečnosti, že hodnoty, které pokládaly za samozřejmé, samozřejmě nejsou. Každá kultura si své hodnoty pojímá dle svých nejlepších přesvědčení. Szlezák uvádí, že „v oblasti, jež jim byla vlastní, rozpoznávali, že např. pojmu „spravedlnost“, kterým se všichni oháněli (jak je tomu ostatně dodnes), se dostávalo vždy jiného smyslu, a to podle toho, kdo ho používal.“¹⁷⁴ Szlezák doplňuje, že na tento problém můžeme reagovat dvěma způsoby. První možností je vnímat pojem spravedlnost jako něco, co není pevně dané a považovat za správné to, co lidé za pravdivé a spravedlivé považují. Pokud se však proti sobě postaví dva odlišné názory, tak se jeden z nich prosadí násilím nebo vhodným přesvědčováním, které ukáže intelektuálněji silnějšího (toho, kdo umí lépe mluvit a argumentovat). Jinou reakcí je otázat se, kdo pojem spravedlnost a další hodnotové pojmy správně užívá, a to za předpokladu, že pojem má pevně stanovený smysl, který lze nalézt. Szlezák uvádí, že právě těmito dvěma protikladnými reakcemi se ocitáme uprostřed sporu mezi sofistickou a Sókratou.¹⁷⁵ Dodává, že pokud by relativismus musel být filosofií demokracie, tak ten, kdo se odvolává na absolutní morální řád, který je pro druhého neznámý nebo ho neuznává, znamenalo by to, že se nad něj povyšuje a omezuje jeho morální suverenitu, čímž dochází k porušení demokratické rovnosti.¹⁷⁶ Domnívá se, že Sofoklés a Sókratés by měli být „hodnoceni jako hlasy proti demokracii¹⁷⁷, ke které se kriticky vyjadřují.“¹⁷⁸

Szlezák svá přesvědčení dokládá pomocí historických reálií, čerpá z životopisů Sofokla a Sókrata, kde nalézá jejich společný rys, který spatřuje v jejich extrémně silné vazbě na město Athény. Dodává, že oba opustili Athény jen několikrát za svůj život, a to pouze v souvislosti s vojenskými taženími. Sofoklés jako zvolený *stratégos* a Sókratés jako *hoplités*.

¹⁷³ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 207.

¹⁷⁴ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 163.

¹⁷⁵ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 163.

¹⁷⁶ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 207-208.

¹⁷⁷ Szlezák připomíná, že u Sókrata se tomu tak stalo. Byl lidovým soudem o pěti stech jednom soudci odsouzen k smrti, jelikož nabyli dojmu, že se vyvyšuje nad jejich morální cítění. Méně zřejmé je to u Sofokla, jehož život byl mimořádně úspěšný. Byl oblíbený v Athénách, ale na konci svého života musel čelit nařčení týkajícího se jeho politického smýšlení. Sofoklés ale nebyl odsouzen k smrti, je však možné poukázat na určité aspekty jeho díla, které nejsou v souladu s některými tendencemi radikálně demokratického směru jeho doby. Viz SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 208.

¹⁷⁸ Szlezák v případě Sókrata argumentuje jeho životem a v případě Sofokla postavami z jeho tragédií.

Podotýká, že pokud by Sókratés odešel z Athén roku 399 mohl žít déle, byl shledán hlasem proti demokracii, vnímán jako neklidný tazatel a dostal se „do konfliktu s athénským městem a byl lidovým soudem o pěti stech jednom soudci, kteří měli pocit, že se chce vyvyšovat nad jejich právní cítění, právoplatně odsouzen k smrti.“¹⁷⁹ Naopak u Sofokla to není tak zřejmé, byl celý život úspěšný a v Athénách se těšil oblibě. Na konci svého života se musel potýkat s konfrontací týkající se jeho politického smýšlení, z které vyšel bez úhony. Je však možné ukázat, že důležité aspekty Sofoklova díla nejsou v úplném souladu s určitými tendencemi radikálně demokratického směru jeho doby. Szlezák uvádí, že i když u Sofokla nenajdeme jedinou narážku na nějakou konkrétní politickou situaci, jako například u Aischyla v *Usmířených Liticích*, kde chválí *areopag* či kritiku spartského způsobu života u Euripida během peloponéské války, je zřejmé, že si držel odstup od každodenní politiky. Autor tak vyvozuje ze Sofoklových dochovaných her.¹⁸⁰

Další společný rys podle Szlezáka souvisí s jejich druhým životem, oba se totiž staly součástí naší kultury. Sofoklova dramata jsou stále uváděna. Sókratés přežívá dále v naší filosofii, protože nespočet myslitelů je přesvědčen o tom, že vše v jeho životě bylo podřízeno filosofii a filosofickému hledání, čehož se nevzdal, ani když byl ohrožen na životě.¹⁸¹ Dle Szlezáka „Sókratés žil v naprostém souladu slov a činů.“¹⁸² Tato slova doplňuje tím, že každý, kdo je filosofem by chtěl být jako Sókratés, „tak původní (bez touhy po originalitě), tak samostatný, tak provokující (bez záměru urážet) a tak nepoddajný v hodině zkoušky.“¹⁸³

¹⁷⁹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 208.

¹⁸⁰ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 208, s. 210-211.

¹⁸¹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 208.

¹⁸² SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 208.

¹⁸³ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 208.

Danie Strauss ve své stati *Plato's Heritage to Western Philosophy, European Intellectual Tradition and some Special Sciences* hovoří o skutečnosti, že Sokratés nepřichází s žádnou konceptuální definicí, proto jeho interpretaci od Platóna nemůžeme vnímat zcela jako jeho vlastní filosofii. Platón Sókrata vykládá metafyzicky, promítá do dialogů své vlastní myšlenky, o kterých je sporné, zda jsou pouze Sókratovy a ne z části Platónovy. Viz STRAUSS, D. *Plato's Heritage to Western Philosophy, European Intellectual Tradition and some Special Sciences*. In: *Phronimon*, s. 1-24.

Pierre Hadot uvádí, že nemůžeme zcela pochopit postavu Sókrata, a to ze dvou důvodů. Jako první uvádí jeho nekompletní dílo, které zůstalo v našem povědomí díky různým školám, které byly založeny jeho žáky a navazujícími mysliteli. Druhým důvodem je rys Platónových dialogů, kde postava Sókrata zaujímá ústřední postavení. Platón v dialozích neuvádí, které názory jsou jeho, a které Sókratovy. Můžeme se jen domnívat, které názory jsou skutečně Sókrata, a které mu Platón vkládá do úst. Nejsme tedy schopni uchopit pravou podstatu Sókratovy osobnosti. Toho bychom byli schopni, kdyby se nám dochovalo jeho dílo, což se bohužel nestalo. Hadot se o Sókratovi vyjadřuje jako o mytologické postavě, kterou se stal díky Platónovým dialogům. Mohli bychom říci, že mytická postava Sókrata zanechala ve filosofii nesmazatelnou stopu. Viz HADOT, P. *Postava Sókrata*. In: *Co je antická filosofie?* S. 38-39.

Sókratés je pro Szlezáka neodmyslitelnou součástí naší evropské kultury. Autor v moderních dějinách identifikuje postavu, kterou situuje do podobné pozice, ve které se ocitl Sókratés. Jedná se o Jana Patočku, významného českého filosofa 20. století, který byl členem Charty 77 a zemřel roku 1977 v důsledku trýznění politickým režimem. Jednou ze zásadních otázek jeho díla je místo člověka ve světě a v dějinách, přičemž počátek dějin spatřuje v řecké *polis*. V souboru přednášek *Platón a Evropa* hovoří o počátku evropských dějin a vzniku Evropy jako politické reality. Ke vzniku dochází ve dvou kaskádách, které mají podobu tvůrčího ničení. Evropa vznikla na troskách řecké *polis* a římské říše. Řecká *polis* a římská říše zanikly, protože se uvnitř těchto celků odehrál vývoj, který zapříčinil, že jejich obyvatelstvo se odcizovalo od životní formy, ve které žilo.¹⁸⁴ Patočka konstatuje, že „řecká *polis* se zabila rozkladem řeckého světa. Řecký svět byl světem městských obcí, městských států, které nejdříve ukázaly svoji životaschopnost úžasně úspěšným odporem proti monarchiím Předního východu, ale vzápětí se mezi sebou zničily. Jenomže zanechaly dědictví, a to dědictví takového rázu, na jehož základě se mohl následující společenský celek, který vystřídal svět řecké *polis*, stát skutečným nástupce života této *polis*.“¹⁸⁵ Szlezák dodává, že dle Patočkovy filosofické interpretace je spatřován prvotní základ evropské identity v péči o duši, respektive v sókratovsko-platónské formě této *epimeleia*. Patočka konstatuje, a Szlezák tuto vizi přejímá, že pokud je tato myšlenka správná, pak to podstatné ze Sókrata je ve všem, co je ve specifickém smyslu evropské.¹⁸⁶

Patočka hovoří o péči o duši jako o způsobu, pomocí něhož Řekové vyjadřovali lidskou svobodu. Dále si klade otázku: „V čem spočívá péče o duši? V čem spočívá duše? Řeční filosofové koncipovali pojem *nesmrtelné* duše, ale ne všichni.“¹⁸⁷ Shodují se však na tom, že o duši se musíme starat. Řeční filosofové zastávající názor o nesmrtelné duši, hovoří o tom, že starost o duši u člověka je spojena se snahou dostat se do stavu podobného bohu, protože člověk, respektive lidská duše – „to znamená to, co ví o celku světa a života, co si tento celek je s to postavit před oči, co žije z tohoto postavení, co ví o celku a v tom smyslu je celistvě a v celku v tomhle výslovném vztažení k něčemu, co je určitě nesmrtelné, co určitě je věčné, co nepomijí, mimo co není nic – má v tomhle samo svoji věčnost.“¹⁸⁸ Patočka dále

¹⁸⁴ PATOČKA, J. Platón a Evropa, In: *Péče o duši II*, s. 157-158.

¹⁸⁵ PATOČKA, J. Platón a Evropa, In: *Péče o duši II*, s. 158.

¹⁸⁶ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 209.

¹⁸⁷ PATOČKA, J. Platón a Evropa, In: *Péče o duši II*, s. 160.

¹⁸⁸ PATOČKA, J. Platón a Evropa, In: *Péče o duši II*, s. 160.

hovoří o Epikúrovi, který hovořil o tom, že není třeba se obávat smrti, protože právě smrt je naše hranice, symbolizuje konec lidského života. Smrt čeká každou lidskou bytost a je třeba se s ní vyrovnat, a to pomocí myšlenky, že v člověku „žije podstatný vztah, který je neztratitelný jak člověku, tak také světu.“¹⁸⁹ Patočka nakonec připomíná Epikúrova slova, že filosofie je to, co člověka přibližuje k bohu.¹⁹⁰

Szlezák dále čtenáře v rámci této kapitoly upozorňuje na změnu kladení otázek v souvislosti s postavami Sofokla a Sókrata. Autor uvádí, že se již nesnaží dokázat, za co bychom jim měli být vděční, ale svou pozornost zaměřuje na obměnu toho, co se nám od nich dochovalo a co změněné se stalo součástí naší kultury. Dotazuje se, jak původně působilo to, co je v našem světě přítomné.¹⁹¹ V následujících podkapitolách bude představena Szlezákova vize Sofokla a Sókrata. Ve své interpretaci navazují na Szlezáka, který nejprve představuje Sofokla a poté Sókrata. Aby bylo možné lépe uchopit tyto dvě postavy, je nezbytné zmínit, že Szlezák netvoří paralelu mezi Sofoklem a Sókratem, nýbrž mezi historickou postavou Sókrata a Antigonou, hrdinkou Sofoklovy tragédie *Antigoné*.

4.1. Sofoklés

Sofoklés se narodil okolo roku 496 př. n. l. v Kolónu a zemřel roku 406 př. n. l. v Athénách, kde prožil celý svůj život. Byl úspěšný v politice, kde byl zvolen do důležitých politických úřadů: byl *hellénotamias*, správcem peněz spolkové pokladny attického námořního spolku, dále *stratégem*, kdy byl jedním z deseti vojenských velitelů, byl také *probúlem* či knězem héraa Halóna, v neposlední řadě do Athén přinesl Asklépiův kultu.¹⁹² Szlezák připomíná životopisné informace ze Sofoklova života, aby doložil svou tezi o společném rysu, který spatřuje v životopisech Sofokla a Sókrata, kterým je jejich silná vazba na Athény.

Sofoklés se proslavil jako autor attických tragédií, kterých napsal okolo sto dvaceti tří, a jimiž ovládl attické divadlo a zvítězil s nimi nespočetněkrát při divadelních hrách. Szlezák upozorňuje na to, že v jeho dílech nenajdeme žádnou narážku na konkrétní politickou situaci. Dodává, že bychom mohli říci, že si držel od každodenní politiky odstup. Szlezák svá tvrzení zakládá na textové evidenci dochovaných her. Nicméně je nutno přiznat, že se dochovalo

¹⁸⁹ PATOČKA, J. Platón a Evropa, In: *Péče o duši II*, s. 160.

¹⁹⁰ PATOČKA, J. Platón a Evropa, In: *Péče o duši II*, s. 160.

¹⁹¹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 209.

¹⁹² SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 209.

pouze sedm tragédií a jedno satyrské drama. Ovšem je nezbytné připomenout, že cílem tragédie nebylo tematizování konkrétního politického dění, k tomuto účelu sloužila komedie. Děj komedie byl volně vymyšlený, nebyl spojen s mýtem, jako tomu bylo u tragédie, vztahoval se k aktuálnímu dění v politice a kulturním životě. Komedie se jmenovitě vysmívala konkrétním osobnostem. Dílo takového charakteru se nám dochovalo pouze od Aristofana.¹⁹³

Szlezák se zabývá tím, zda bylo Sofoklovo básnictví opravdu nepolitické a vysvětluje, že nikoliv, že Sofoklova dramata jsou silně politická, ne však na povrchu, ale v hlubší vrstvě. Dodává, že aby se mohl Sofoklés politicky angažovat, musel splnit dvě podmínky. Musel mít důvěru občanů a zároveň mít dostatečný odstup od radikálně demokratického směru, který v očích občanů zavinil momentální situaci, tzn. porážku loďstva a vojska. Szlezák uvádí, že tento „odstup od všeho obyčejného“¹⁹⁴ můžeme spatřit v jeho dramatech, jejichž prostřednictvím si získal důvěru občanů, a díky čemuž mohl ukázat obecnou hloubku svých dramát, do kterých ukryl hlubší smysl politických činů. Szlezák v souvislosti se Sofoklovou politickou nestranností hovoří o svědectví, které předkládá Aristotelés. Sofoklovi byla položena otázka, zda souhlasil jako ostatní *probúloi* se zavedením první formy oligarchie, během níž o státu rozhodovalo jen čtyři sta občanů. Sofoklés odpovídá, že ano, protože tehdy lepší řešení neexistovalo. „Tito *probúloi* neboli „předporadci“ utvořili v Athénách roku 413 př. Kr. nově zavedenou radu (v oligarchiích existovaly takové rady vždy), která měla předběžně radit o politické agendě a třídit ji.“¹⁹⁵ Rada byla zavedena zákonně a měla pomoci sjednotit roztržštěnost přímé demokracie, která vedla k vojenské katastrofě, při níž zemřely tisíce Athéňanů na Sicílii.¹⁹⁶

Szlezák dále hovoří o Sofoklově nejstarším dochovaném dramatu *Aias*. Aias v šílenství pobil zástup Řeků, a když si uvědomil, co způsobil, neunesl vinu a spáchal sebevraždu. Jeho mrtvola pak leží před Trójou nepohřbena a vojevůdci Agamemnón a Menelaos chtějí, aby to tak zůstalo. Aias se projevil jako nepřítel Řeků, proto je přiměřeným trestem odepřít mu poctu pohřbení. Teukros, jeho nevlastní bratr, se snažil o pohřbení jeho těla, avšak bez úspěchu. Podařilo se to až Odysseovi (Aiaovu nepříteli), který přesvědčil vojevůdce, aby

¹⁹³ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 209-211, s. 238.

¹⁹⁴ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 211.

¹⁹⁵ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 211.

¹⁹⁶ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 211.

učinili to, co je správné. Pohřbení protivníka je božským příkazem a projevem lidskosti. Ten, kdo si je vědom, že lidství znamená být vydán moci bohů, je schopen si uvědomit, že i ti nejlepší z nejlepších mohou být díky bohům svrhnuti ze dne na den. Člověk, který dojde k takovému uvědomění, nebude oslavovat pád svého protivníka, ale projeví mu soucit, protivníková smrt musí být koncem nenávisti.¹⁹⁷ Sofoklés hovoří o motivu vlastizrady, jeho dochovaná dramata zrcadlí názor na toto téma, kterému se věnoval v dramatu *Aias*, a posléze i v *Antigoné*, kde tento motiv reflektuje jiným způsobem.

Szlezák uvádí, že nejúspěšnějším Sofoklovým dramatem je *Antigoné*, která se v novověku dočkala nemalého počtu přebásnění.¹⁹⁸ V tomto dramatu je pojednáno o mrtvole vlastizrádce a o způsobu, jak by se s tělem mělo zacházet, čemuž se věnuje i Szlezák. Vlastizrádce Polyneikés bojoval s cizím vojskem proti rodným Thébám a proti bratrovi Eteoklovi, bratři se při boji navzájem zavraždili. Eteoklés jako ochránce má být pohřben s náležitými poctami a Polyneikovi ostatky byly ponechány napospas divoké zvěři. Kreón zakázal jeho pohřbení pod výhrůžkou smrti. Antigona s tímto rozhodnutím nesouhlasí a žádá svou sestru Isménu, aby jí pomohla bratra Polyneika pohřbit, ta ji však ze strachu ze smrti odmítá pomoci a Antigona ji odsoudí. Antigona je obviněna a odsouzena k trestu smrti za pohřbení bratrova těla. K vině se doznává s hrdostí, pohřbila svého bratra a odvolává se na posvátné právo pocházející od bohů a říká, že je nadřazeno nad vše lidské, a proto odmítla uposlechnout Kreontův příkaz, který nevnímá jako zákon, ale jakou pouhou vyhlášku či výnos.¹⁹⁹

Szlezák dodává, že Antigona kráčí na smrt podle svého vlastního zákona: *autonomos* (autonomně). Nemá strach ze smrti, spíše ji trápí představa, že nechala svého bratra nepohřbeného. Kreón Antigonu konfrontuje s jejím rozhodnutím a vytýká jí náklonnost k bratrovi, který se dopustil vlastizrady, jelikož se k němu chová se stejnou úctou, jako

¹⁹⁷ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 211-212.

¹⁹⁸ Štěpánka Brožová ve své stati *Antigona ve 20. století* představuje vybrané adaptace Sofoklovy tragédie *Antigoné*. Dodává, že tato tragédie má mezi literárními mýty významné postavení a patří k nejčastěji zpracovávaným. Brožová uvádí adaptace: Jeana Anouilh – *Antigona* (1944), Bertold Brecht – *Sofoklova Antigona* (1948), Claus Hubalek – *Hodina Antigony* (1961), Petr Karvaš – *Antigona a ti druzí* (1962), Milan Uhde – *Děvka z města Théby* (1967)... Viz BROŽOVÁ, Š. *Antigona ve 20. století*. In LISOVÝ, I. (ed.). *Camenae. Sborník věnovaný 65. narozeninám PhDr. Heleny Kurzové, DrSc. Relationes Budvicenses: miscellanea philologiae classicae*, s. 29-40.

¹⁹⁹ SOFOKLÉS. *Tragédie*. Z řeckých originálu přeložili: Ferdinand Stiebitz, Václav Dědina, Radislav Hošek, s. 17-78.

k bratrovi, který bojoval za vlast.²⁰⁰ Antigona mu odpovídá, že takovéto zacházení si žádá i Hádes, protože „politické rozlišování je tváří v tvář smrti irelevantní.“²⁰¹ Antigona má jasně stanovené morální zásady, ví, co chce udělat, a kde je její místo. Není pro ni rozhodující zvítězit nad Kreontem, chce zůstat věrná svým zásadám. Zpočátku sice vítězí Kreón, který je přiveden Teiresiem k přehodnocení svých rozhodnutí. Bohužel rozhodnutí, která udělal (zakázání pohřbení Polyneikových ostatků a uvěznění Antigony) jsou již nezvratná. Sofoklés v tomto dramatu dle Szlezáka chtěl upozornit na závaznost zákonů, které je třeba dodržovat. Kreón neměl právo zakázat pohřbení Polyneika, porušil existující zákony, které jsou pro všechny závazné. Antigona zvítězila, jak v etické, tak náboženské otázce, ale bohužel za cenu svého vlastního života, aby byl Polyneikés pohřben.

Co mají Sofoklova dramata společného s jeho postojem k radikálně demokratické mentalitě? Szlezák odpovídá, že mnoho. Uvádí, že Sofoklés ve dvou ze svých sedmi dramát požaduje pohřbení zrádců bez zbytečných podmínek a námitek. Dle Szlezáka je proto zřejmé, že básník, který takto uvažoval a přinesl toto téma na jeviště, smýšlel jinak než athénský démos, který tento postoj striktně zapovídal. Pokud byl kdokoliv v Attice obviněn z vlastizrady, nepřipadal pohřeb v úvahu.²⁰²

Szlezák uvádí, že pro Sofoklovu Antigonu, pokud by žila v 5. století v Athénách, by zákon o vlastizradě byl pouhým výnosem, protože pro ni jsou platné jen zákony pocházející od bohů, těmi se ochotně řídí i za cenu své smrti. Szlezák dodává, že athénské zákony byly vytvořeny lidmi. *Démos* tyto zákony však často upravoval a ihned je nechával vytesat do kamene, jednalo se o jejich demokratický princip, kdy se nikdo nesměl odvolávat na nepsané právo.²⁰³ „Písemnost zákonodárství byla požadavkem demokratické transparentnosti.“²⁰⁴ Antigonino odvolávání se na nepsané zákony odporuje demokracii, navíc její prohlášení, že Kreontův příkaz je pro ni pouze vyhláškou si můžeme vykládat jako nepřímou kritiku athénskému lidu, který schvaloval vyhlášky v poměrně velkém množství a pokládal je za zákony, ovšem jen do té doby než většina odsouhlasila zákon jiný.²⁰⁵

²⁰⁰ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 213.

²⁰¹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 213.

²⁰² SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 214.

²⁰³ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 215.

²⁰⁴ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 215.

²⁰⁵ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 215.

Szlezák uvádí, že Sofoklés do děje svých dochovaných dramát umisťuje věštbu, jedná se o proroctví bohů, které se vždy naplní. Dodává, že pro Sofokla je vztah k bohům rozhodující, a pokud se tento vztah prožívá správně, bude se rodině či rodu dařit. Pokud tomu tak opravdu je, bude i *polis* ochráněna před neštěstím. Jestliže se vztah k bohům neprožívá správně, pak *polis* hrozí zánik. Toto jsou dle Szlezáka priority, které Sofoklés ve svém díle zdůrazňoval.²⁰⁶

Problematice vztahu bohů a lidí se věnuje Jan Patočka ve své stati *Ještě jedna Antigona a Antigone ještě jednou*, prostřednictvím níž se snaží tragédii *Antigone* přiblížit modernímu člověku. Pokouší se vysvětlit to, co pro nás dnes může být nepochopitelné. Zvláštní pozornost věnuje tomu, kdy Sofoklés přikládá větší vážnost mrtvým než živým. Věří spíše v božstva než ve skutečný svět. Hovoří o sváru moci mytických sil, kde je proti sobě postaven zákon dne a zákon noci, jako zákona lidského a božského. Patočka hovoří o Sofoklově mytické představě, kdy pořádek světa je vnímán jako dělba (*nomos*), kdy každý úkon a věc přísluší někam a někomu, nějaké síle či moci, která mu vládne. Příděl bohů začíná tam, kde končí ten lidský, tam, kde přestává mít lidský příděl smysl. Lidé svět uchopují pouze skrze to, jak jsou schopni ho prohlédnout, tzn. pomocí rozumu a dne.²⁰⁷ „Noc je to, co ze všech stran obklopuje den. Ba dokonce proniká tajně dnem, a to tak, že i náš zákon dne je jen z její moci.“²⁰⁸ Bohové jsou vládnoucí silou, bez nich by zákon dne neexistoval, vládnou světu a jeho řádu. Pokud je hranice mezi světem bohů a lidí narušena je nutné opět nastolit rovnováhu pomocí chodu přirozených událostí.²⁰⁹

Hlavní postavy Sofoklova dramatu dle Patočky narušily hranici mezi lidmi a bohy. Antigona překročila svůj lidský úděl, přikládala větší váhu posmrtnému životu než tomu pozemskému. Opomněla svou žijící sestru Isménu a věnovala se mrtvému bratrovi Polyneikovi. Její provinění je vědomé zasvěcení smrti. Kreón se oproti Antigone věnuje spíše pozemským záležitostem a na první místo staví lidské pohnutky a podřizuje božské lidskému (zákonu dne) a rozhoduje o tom, kdo náleží zemi a noci. Polyneikés nesměl být pohřben a Eteoklés ano, ale Kreón nemá právo o tomto rozhodovat.²¹⁰ Szlezák uvádí, jak již bylo řečeno výše, Sofoklovým rozhodujícím motivem je vztah k bohům, který pokud se prožívá správně,

²⁰⁶ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 216.

²⁰⁷ PATOČKA, J. *Ještě jedna Antigona a Antigone ještě jednou*, s. 391-393.

²⁰⁸ PATOČKA, J. *Ještě jedna Antigona a Antigone ještě jednou*, s. 393.

²⁰⁹ PATOČKA, J. *Ještě jedna Antigona a Antigone ještě jednou*, s. 391-393.

²¹⁰ PATOČKA, J. *Ještě jedna Antigona a Antigone ještě jednou*, s. 394-395.

vede k rozkvětu *polis*, a pokud ne vede k jejímu zániku.²¹¹ Mohli bychom říci, že tragédie *Antigoné* je dokladem Patočkova tvrzení. Došlo k nesprávnému prožívání vztahu k bohům, který spočívá v uvědomění si lidských hranic oproti tomu, co je věčné, tj. božské. K uvědomění u lidí dochází teprve tehdy, kdy už není cesty zpět a musí být opět nastolena rovnováha, které je možné dosáhnout pomocí chodu přirozených událostí. Tragický hrdina či hrdinka si svou podstatnou životní mez dle Jana Patočky nezískají pouhým poznáním, ale musí se jí dotrpnout.²¹² Szlezák Antigonu interpretuje jako morální vzor, je pro něj vítězkou, dostála tomu, čemu zasvětila svůj život a kvůli čemu byla ochotna zemřít.²¹³

Jan Patočka své stati *Ještě jedna Antigona a Antigoné ještě jednou* dospívá k závěru, že vinni jsou oba hlavní protagonisté Sofoklova dramatu. Dle Patočky v lidském světě spočívá úděl ženy v její poslušnosti a nesamostatnosti.²¹⁴ „Pravá podoba ženy je proto Isméné: ochotná zemřít, ale poslušná do krajnosti. Antigona naproti tomu je sama ztělesněný, zraněný příděl-úděl noci, jemuž proto nezbyvá než zakročit na těle druhého přídělu, překročit tedy rovněž svoji mez.“²¹⁵ Vědomě se přiklání na stranu noci, což je proti lidské přirozenosti. Stojí si za svým přesvědčením a je ochotna za ně položit život. Kreón si své postavení v obci udržuje pomocí strachu ze smrti (potrestán smrtí bude ten, kdo pohřbí vlastizrádce Polyneika).²¹⁶ Antigona i Kreón jsou velmi výrazné osobnosti představující absolutní perspektivu, kdy každý z nich představuje jiné vnímání světa. Antigona se vědomě zasvěcuje smrti a zanedbává živé. Kreón se stará pouze o blaho obce a opomíjí svou rodinu. Obě postavy představují extrémně odlišné povahy a jednají dle své vlastní absolutní perspektivy, která je zúžená a omezená pouze na střed jejich zájmu. Není tedy překvapivé, že mezi nimi dochází k nesmiřitelnému konfliktu a vinni jsou oba, ale každý jiným způsobem.

Analýze Sofoklovy *Antigoné* se věnovala také M. C. Nussbaumová, americká filosofka věnující se (stejně jako Patočka a Szlezák) filosofii starého Řecka, dále etice či politické filosofii... Nussbaumová vědecký a umělecký projev nevnímá jako oddělené diskursy, ale jako navzájem se překrývající výpovědi, které poskytují různé úhly pohledu. Dodává, že závěr

²¹¹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 216.

²¹² BLAHUTKOVÁ, D. ŠEVČÍK, M. *Patočkovy interpretace literatury*, s. 36.

²¹³ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 212-214.

²¹⁴ PATOČKA, J. *Ještě jedna Antigona a Antigoné ještě jednou*, s. 395-396.

²¹⁵ PATOČKA, J. *Ještě jedna Antigona a Antigoné ještě jednou*, s. 396.

²¹⁶ PATOČKA, J. *Ještě jedna Antigona a Antigoné ještě jednou*, s. 396.

takového pozorování nevede k zpochybňování, ale otevírá rozmanitou perspektivu.²¹⁷ Oproti Patočkovi nám Nussbaumová předkládá jiný úhel pohledu na tragédii *Antigoné*, jejíž výklad není založen na platónském výkladu jako výklad Patočky a Szlezáka.

Nussbaumová v *Křehkosti dobra* hovoří o tragickém básnictví, které vnímá jako možnost interpretace života řeckého člověka. Tragické básnictví nám umožňuje prostřednictvím svých příběhů přemýšlet o postavení člověka a jeho osudu, kterému jsou lidské životy vydány napospas, a předkládá nám jiný úhel pohledu. Nussbaumová uvádí, že bychom tragické básnictví měli vnímat jako součást etického zkoumání a ne slepě důvěřovat hranicím tradičních disciplín, protože právě tragičtí básníci nám umožňují lépe porozumět současným etickým problémům.²¹⁸ V tomto názoru se Nussbaumová s Patočkou rozchází. Pro Nussbaumovou je tragédie prostředkem, který pomáhá člověku porozumět sám sobě. Zatímco Patočka tvrdí, že mýtu nemůžeme dnes zcela porozumět. Protože mýtus v moderním smyslu tkví ve světě lidí: „v objektivitě člověka jako souboru instinktů, na něž navazují a působí představy tak, že mobilizují jinak nečinné síly.“²¹⁹ Dodává, že jsme si navykli na mýtus pohlížet jako na něco, co je součástí našeho způsobu nazírání, který je součástí našeho světa. Na mýtus tedy již nenahlížíme jako na něco opačného, jako na něco, co je součástí ne-lidského světa, ale toho lidského.²²⁰ Mohli bychom říci, že Nussbaumová se přibližuje Szlezakově vizi, že Sofoklés je neodmyslitelnou součástí naší kultury.

Nussbaumová se Sofoklovu dramatu *Antigoné* věnuje v kapitole *Sofokleova Antigona: konflikt, vidění a zjednodušení* a zkoumá, „jak lze zjednodušením struktury závazků jednajícího, i toho, co jednající miluje, omezit vyhlídky na konflikt a napětí.“²²¹ Dochází zde ke změně interpretačního rámce, do popředí se dostává vztah mezi obcí a rodinou, oproti Patočkovi tedy Nussbaumová konflikt mezi Antigonou a Kreontem určitým způsobem zjednodušuje. Nahlíží na něj z jiného úhlu pohledu. Dodává, že zjednodušení struktury závazků jednajícího můžeme spatřit v Sofoklově *Antigoně*, kde si dva hlavní protagonisté (Kreón a Antigona) mohli vybrat, jak uchopí vztah mezi obcí a rodinou. Oba jsou přesvědčeni o svých názorech a oplývají sebejistotou. Mají jednoduchý rozhodovací standard, podle kterého si uspořádali svůj pokřivený žebříček představ. Nussbaumová hovoří o jejich

²¹⁷ KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, B. Martha C. Nussbaum, *Upheavals of The Thought*, s. 129-135.

²¹⁸ NUSSBAUMOVÁ, M. C. Náhoda a etika. In: *Křehkost dobra*, s. 78.-79.

²¹⁹ PATOČKA, J. Ještě jedna Antigona a Antigoné ještě jednou, s. 397-398.

²²⁰ PATOČKA, J. Ještě jedna Antigona a Antigoné ještě jednou, s. 398.

²²¹ NUSSBAUMOVÁ, M. C. Sofokleova Antigona: konflikt vidění a zjednodušení. In: *Křehkost dobra*, s. 143.

„zúženém pohledu“, protože svá rozhodnutí nepodrobili vlastnímu přezkoumání.²²² Zkoumá tedy způsob rozvažování a konflikt mezi hlavními protagonisty, kteří jsou ve svých rozhodnutích ovlivněni lidskou zranitelností. Kreón svůj život zasvěcuje blahu obce, členové jeho rodiny jsou pro něj nahraditelní, to můžeme spatřit u Antigony a Polyneika, provinili se vůči zákonům obce a Kreón je již nepovažuje za členy své rodiny. Pro Nussbaumovou je Kreón narušenou osobností, který si svá špatná rozhodnutí a chyby přizná až tehdy, když je vše ztraceno. Upřednostnil obec před rodinou, přišel o své nejbližší (o syna, ženu...), úctu k rodině a bohů podřídil svému zjednodušenému vidění hodnot. Nussbaumová dodává, že žádná hodnota není bezesporná, i snaha o spravedlnost v obci může vést k neshodě s božskými zákony a přílišná úcta k jednomu může uškodit tomu druhému. Kreón pochopil, že dobrým vládcem obce může být jedině tehdy, když uznává názory a hodnoty, které uznávají i ostatní občané obce.²²³

O Antigoně se Nussbaumová vyjadřuje obdobně jako o Kreontovi, také zjednodušuje hodnotový systém, ale upřednostňuje rodinu před obcí, rodinné vztahy vnímá jako zdroj povinnosti a je přesvědčena, že musí za každou cenu pohřbít svého bratra Polyneika a nevědomě tak upřednostňuje svět mrtvých. Příkladá velký význam pohřebnímu rituálu, který byl pro Athéňany velmi důležitý, uchopit však jeho význam v plném rozsahu je možné jen s obtížemi, taktéž porozumět Antigoninu smýšlení v plné míře není v našich silách. Antigona podřídila vše lásce ke své rodině, nejedná se ale o lásku v pravém slova smyslu. Antigona dle Nussbaumové lásku pojímá jako oddanost. Když Antigona hovoří o lásce tak ve smyslu praktickém, je si dobře vědoma, jaké následky bude mít její rozhodnutí (pohřbení bratra i přes Kreontův zákaz), vědomě se zasvěcuje smrti. Nejvyšším zákonem je pro ni povinnost vůči mrtvému členu rodiny.²²⁴ Nussbaumová hovoří o provinění Kreóna a Antigony jinak než Jan Patočka. Pro Nussbaumovou je Antigonino provinění menší než Kreontovo. Antigona se nedopouští žádného násilí, svým zjednodušeným viděním světa ohrožuje pouze sama sebe.

²²² NUSSBAUMOVÁ, M. C. Sofoklova Antigona: konflikt vidění a zjednodušení. In: *Křehkost dobra*, s. 145-147, s. 152.

²²³ NUSSBAUMOVÁ, M. C. Sofoklova Antigona: konflikt vidění a zjednodušení. In: *Křehkost dobra*, s. 167, 172-173.

²²⁴ NUSSBAUMOVÁ, M. C. Sofoklova Antigona: konflikt vidění a zjednodušení. In: *Křehkost dobra*, s. 147, s. 168-170.

Riskuje svůj život a je ochotna obětovat se za to, čemu věří. Umírá, aniž by odvolala cokoliv ze svého přesvědčení.²²⁵

Z představení myšlenek Patočky a Nussbaumové vyplývá, že se shodují na tom, že bychom měli zkoumat texty antických tragédií a hledat v nich smysl pro současného člověka, protože i dnes se zamýšlíme nad smysluplností lidského bytí. Oba myslitelé se věnují analýze tragédie *Antigoné* a vyložení motivů jednání jednotlivých postav, prostřednictvím čehož se tuto tragédii snaží přiblížit modernímu člověku. Patočka vnímá Kreóna jako našeho předka v oblasti myšlení a hovoří o osvícenském myšlení, které je podobné tomu, jak my dnes pojmáme mýtus. Antigona naopak připomíná oblast myšlení, které se modernímu člověku ztratilo, zatemnilo, tj. že člověk nepatří sám sobě, je smrtelný a jeho příděl končí na prahu noci. Vyložení Sofoklovy Antigony podle Patočky nám pomohlo poznat sebe sama v řeckém smyslu.²²⁶ Nussbaumová nám předkládá etickou stránku tragédie, kdy dobří lidé konají špatné skutky, které jsou neslučitelné s jejich závazky a etickým charakterem. Antigona i Kreón jsou přesvědčení o správnosti svého jednání. Pro Antigonu je pohřbení mrtvého člena rodiny tím nejvyšším zákonem. Kreón svou pozornost zaměřuje na obec, jejíž blaho vyzdvihuje nad vše ostatní. Oba jednají na základě zjednodušeného vidění hodnot. Přesto Nussbaumová vnímá Antigonino provinění jako menší než Kreontovo, svým jednáním ohrožuje pouze samu sebe naopak Kreón svým jednáním ohrožuje celou obec, proto je jeho provinění větší.²²⁷ Mohli bychom říci, že jejich záměr je podobný jako ten Szlezákův. Szlezák nám předkládá Sofoklovo dílo jako důkaz, že jeho způsob smýšlení nebyl v souladu s demokratickým hlavním proudem. Dodává, že i přesto byl Sofoklés oblíbený, a dokonce uctíváný za hloubku svého dramatického umění.²²⁸

Szlezák, Patočka i Nussbaumová se zaměřují na výklad tradiční podoby konfliktu, tj. na výklad konfliktu mezi Antigonou a Kreontem. Přesto každý tento konflikt vnímá trochu jinak. Patočka za vinné označuje oba, Nussbaumová větší podíl viny připisuje Kreontovi než Antigoně, ale Szlezák jako jediný předkládá vítěze, respektive vítězku konfliktu. Tragédie je několikvrstevný text, který má mnoho úrovní a dá se tedy v každé době číst zcela jinak. Během interpretace Sofoklovy tragédie *Antigoné* se odkazujeme (včetně Patočky a

²²⁵ NUSSBAUMOVÁ, M. C. Sofoklova Antigona: konflikt vidění a zjednodušení. In: *Křehkost dobra*, s. 174-175.

²²⁶ PATOČKA, J. Ještě jedna Antigona a Antigoné ještě jednou, s. 400.

²²⁷ NUSSBAUMOVÁ, M. C., Sofoklova Antigona: konflikt vidění a zjednodušení. In: *Křehkost dobra*, s. 175.

²²⁸ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 216.

Nussbaumové) na dlouhou tradici výkladu. Szlezák však tuto tradici ignoruje a v jeho podání je Antigona hrdinkou, která tváří v tvář smrti neodvolá své stanovisko. Zde můžeme vidět platónský způsob čtení této tragédie, který autor posléze aplikuje i na výklad historické osobnosti Sókrata.

4.2. Sókratés

Szlezák shrnuje nejdůležitější fakta o Sokratově životě, který se narodil roku 469 př. n. l. v Athénách a roku 399 př. n. l. byl obžalován, odsouzen k smrti a popraven. O jeho mládí toho není mnoho známo, ale od roku 435 víme, čím se zabýval. Sloužil v armádě jako *hoplité*s, těžkooděnc, který si musel sám uhradit svou výstroj. Politice se aktivně nevěnoval, ale plnil své občanské povinnosti. Jeho způsobem života bylo filosofování na veřejnosti, nevykonával tedy žádnou práci. Filosofie ho přivedla do chudoby, je o něm známo, že chodil bosý v létě i v zimě. Szlezák dodává, že to nemuselo být způsobeno jen chudobou, mohl tím také ukazovat svou vůli udržovat si co nejmenší závislost na pozemských statcích.²²⁹

Szlezák podobně jako mnoho dalších myslitelů Sókrata přirovnává k Ježíši a uvádí, že se potýkáme s problémem pramenů.²³⁰ Sókratés nepsal žádné spisy a nezaložil žádnou školu, podobně jako Ježíš, ke kterému je přirovnáván. Této problematice se věnuje také Pierre Hadot, který vysvětluje, že oba měli velký historický vliv, i když „působili v relativně omezeném místním i dobovém rámci – první z nich v malé obci, druhý v nevýznamné zemi – oba za sebou bezprostředně zanechali jen skrovný počet žáků.“²³¹ Přestože oba nic nenapsali, jsou nám k dispozici „očitá“ svědectví.²³² Szlezák se o „očitých“ svědectvích vyjadřuje jako o problémech s prameny, a dodává, že stejně jako u Sókrata v tomto případě i u Ježíše, o nich není možné něco říci, aniž bychom charakterizovali spisy, které o nich vypovídají. Szlezák proto charakterizuje nejdůležitější spisy, které pojednávají o Sókratovi. Nejstarší svědectví pochází od Aristofana, jedná se o komedii *Oblaky*²³³, kde je Sókratés ukázán jako přírodní filosof po způsobu Anaxagory, a také jako sofista, učitel řečnictví a překrucovač práva. Navzdory poněkud hanlivé podobě Sókrata v komedii *Oblaky*, Szlezák hájí pozitivní obraz Sókrata. Vysvětluje, že nebyl takový, jak ho Aristofanés líčí. Aristofanés je

²²⁹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 216-217.

²³⁰ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 218

²³¹ HADOT, P. *Co je antická filosofie?* S. 37.

²³² HADOT, P. *Co je antická filosofie?* S. 37.

²³³ Srov. WARD, Ann. Introduction In: WARD, A. *Socrates: Reason or Unreason as Foundation of European Identity*, s. 1-9.

totiž známý jako posměvářek a kritik, psal komedie, kde zesměšňoval slavné osobnosti. Jeho dílo jen podává důkaz o významnosti Sókratovy osoby, když mu věnoval celou hru.²³⁴ Aristofanés, jak je známo, rád komentoval, ne vždy pozitivně, činy veřejně známých osobností. Hovoří o Sókratově osobnosti „hanlivě“, ale to bylo stěžejním bodem jeho díla. Szlezák Sókrata vykresluje co nejpozitivněji, můžeme říci, že místy ho až přechvaluje. Jak Aristofanés, tak Szlezák nám předkládají osobnost Sókrata, která je oblastí zájmu dodnes.

Dalším pramenem, který Szlezák připomíná, jsou Platónovy dialogy. Tyto dialogy jsou mistrovská literární díla na vysoké úrovni, a právě zde nám vyvstává problém. Platón byl filosof a básník, Sókrata vykresluje jako dialektika, který v mnoha dialozích hovoří o platónské metafyzice, a proto důvěra mnoha interpretů, kteří zastávají názor, že je možné oddělit historického Sókrata od toho Platónova je poměrně naivní. Szlezák dodává, že to neznamená, že Platónův Sókratés je zcela přetvořen k jeho obrazu a že neřekl vůbec ni z toho, co Platón v dialozích uvedl. Ale dodává, že vše, co je v dialozích předkládáno, je pozměněno v platónském kontextu, jako příklad uvádí dílo *Obrana Sókrata*, kde je zcela určitě obsaženo mnoho, co Sókratés skutečně před soudem řekl, ale jako celek je dílo pojímáno jako platónské uvažování o vztahu člověka a boha.²³⁵

Jiný popis Sókrata podává Xenofón v díle *Vzpomínky na Sókrata*. O Sókratovi hovoří jako o prakticky smýšlejícím učiteli moudrosti oproštěného od Platónovy metafyziky. Xenofontův Sókratés oplývá zdravým rozumem a konzervativností. Szlezák dodává, že mnoho lidí si myslelo, že právě u Xenofonta se setkáváme s autentickým Sókratem, je to však pouze iluze. I v tomto případě se v Sókratovi zrcadlí duševní fyziognomie autora textu.²³⁶ Posledním myslitelem, kterého Szlezák v této kapitole zmiňuje je Aristotelés, který se narodil patnáct let po Sókratově smrti a v časovém odstupu dvou generací nám předkládá svůj filosoficko-historický soud. Soud se týká toho, co můžeme Sókratovi připisovat právem, tj. že Sókratovy filosofické zásluhy již ve 4. století byly posuzovány kontroverzně.²³⁷

Szlezák si pokládá otázku, co jsme schopni říci, i přes nejistotu pramenů, o Sókratovi jako o člověku? Sókratés diskutoval se sofisty (jak popisuje Platón v dialozích *Gorgias* a *Protagorás*) vůči kterým vystupoval velice kriticky, a kteří do Athén přicházeli ve velkém

²³⁴ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 218.

²³⁵ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 218.

²³⁶ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 218-219.

²³⁷ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 219.

počtu. Obvykle také hovořil s běžnými athénskými občany ze všech odvětví, ptal se jich, jak hodnotí své vědění a co si myslí o etických otázkách. Szlezák dodává, že Sókratovi se za rozhovory sice neplatilo, ale většina těch, kteří měli čas s ním rozmlouvat, pocházela z bohatých vrstev. Mladší bohatá generace měla chuť se přít, což bylo pro sókratovské *logoi* nezbytné.²³⁸

Szlezák hovoří o příběhu Chairefóna, největším Sókratovu stoupenci, který šel do věštírny v Delfách, kde se dotazoval, zda je někdo moudřejší než Sókratés. Dostalo se mu odpovědi, že nikdo moudřejší není. Přestože nám tento příběh může znít zvláště, má historický základ. Chairefón věřil v Sókrata a v tvrzení delfské věštírny, která mu potvrdila jeho mínění. Sókratovi se dostalo od Apollóna největšího vyznamenání, které ovšem u ostatních vyvolávalo závist a nevraživost.²³⁹ Szlezák uvádí, že podle Platóna si Sókratés tento výrok vyložil takto: „Že je moudrý, to bůh nemůže minit, já moudrý nejsem. Platí, že věštírna vyvrací, že je někdo moudřejší než já.“²⁴⁰ Sókratés začal přezkoumávat vědění jiných, kteří byli považováni za moudré (*sofoi*). Setkal se však jen s technickým vědění, které „se družilo s ignorancí a pouhou neurčitou představou ohledně všech otázek, které přesahovaly vše čistě technické.“²⁴¹ Pierre Hadot se k tématu vyjadřuje obdobně, Sókratés přemýšlel o významu výroku a rozhodl se vyptat lidí, kteří byli v řecké tradici pokládáni za moudré, těch, kteří disponují určitou praktickou znalostí. Hovořil s básníky, politiky či umělci a stále hledal někoho, kdo je moudřejší než on. Dospěl k zjištění, že lidé, kterých se dotazoval, se domnívají, že vědí vše, ale ve skutečnosti nevědí nic. Sókratés proto usoudil, že jeho moudrost spočívá v tom, že se nedomnívá, že má nějaké vědění tam, kde ve skutečnosti není. Smyslem věštby tedy bylo uvědomit si, že nejmoudřejší z lidí je ten, kdo si uvědomí, že jeho moudrost nemá žádné ceny, protože pravý filosof neví nic a je si této nevědomosti sám vědom.²⁴² Sókratés tedy odmítá tradiční koncept poznání. Jeho filosofická metoda se nezakládá na předání určitého tradičního poznání, tj. odpovídání na otázky žákům. Sókratés to činil naopak, žáků se dotazoval on sám. Pierre Hadot hovoří o Sókratově ironii spočívající v tom, že tazatel předstírá, že se chce dozvědět něco od druhého člověka, s kterým rozmlouvá. Jejich rozprava ale končí tak, že tazatel toho, kdo mu odpovídá, přivede ke

²³⁸ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 219.

²³⁹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 219-220.

²⁴⁰ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 220.

²⁴¹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 220.

²⁴² HADOT, P. *Co je antická filosofie?* S. 39.

zjištění, že o věci, ve které se pokládal za znalce, neví nic. Toto dotazování má dotyčnému pomoci v sobě najít pravdu a poznání, které se nachází uvnitř duše a každý jedinec ho musí odhalit sám.²⁴³ Pravděpodobně se jedná o jeden z důvodů, proč Szlezák přirovnává Sókrata k Antigoně, která byla ve svém nitru přesvědčena o svém poslání, a i když se její přesvědčení nesetkalo s pochopením, byla za něj ochotna položit život stejně jako Sókratés.

Szlezák mezi postavami Sókrata a Antigony vidí paralelu. Stanovisko Antigony se shoduje se stanoviskem Sókrata, když „člověk má být poslušen více božskému příkazu než lidskému nařízení.“²⁴⁴ Szlezák pokládá otázku, kdo posoudí, co stanovuje božský příkaz? A odpovídá, že autonomní jedinec, který se dostal do otevřeného konfliktu s politickou autoritou a větším společenstvím lidí, přičemž dodává, že rozdíl mezi Antigonou a Sókratem je okamžitě zřejmý. U Sofokla se setkáváme s divadelní hrou *Antigoné*, v Sókratově případě se jedná o skutečný soud, kdy byla roku 399 odsouzena k smrti skutečná lidská bytost.²⁴⁵ Szlezák v kapitole *Božský zákon a osobní daimonion: Sofoklés a Sókratés* vytváří spojení mezi antickou hrdinkou Sofoklova dramatu a Sókratovým životem. Antigonino stanovisko je takové, že člověk má přikládat větší váhu příkazům od boha než těm, které pocházejí od lidí. Pouze jedinec v otevřeném konfliktu s větším společenstvím je schopen posoudit příkaz od bohů. Tento motiv Szlezák spatřuje také u Sókrata, který své božské poslání ověřoval v přímém konfliktu s lidmi, za což zaplatil vlastním životem jako Antigona.

Szlezák vnímá Sókratovo učení jako neoddělitelně spjato s jeho životem. Sókratés svou „filosofii snesl z nebes a přemístil ji do měst, jak řekl Cicero – ale o tuto slávu se musel dělit se sofisty.“²⁴⁶ Dodává, že Sókratés vystupoval proti morálnímu znejistění, které bylo přítomno v důsledku války, jako následek relativismu sofistů a jako praktický dopad šířícího se řečnictví, které učilo vše odůvodňovat či vyvracet. Szlezák říká, že Sókratés byl přesvědčen, že spravedlnost, zbožnost či uměřenost mají pojmenovatelný smysl, který je neměnný. Tento smysl je třeba najít, a proto se snažil o definici ctností, protože aby člověk

²⁴³ HADOT, P. *Co je antická filosofie?* S. 41-42.

²⁴⁴ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 221.

²⁴⁵ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 221.

²⁴⁶ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 221.

mohl konat dobro, musí znát, co je správné.²⁴⁷ Vědění je ctnost, je nezbytnou podmínkou pro konání dobra. Nikdo nekoná špatnost z vlastního popudu, ale z neznalosti dobra.²⁴⁸

Szlezák dodává, že přestože se Sókratés zřekl přírodní filosofie, věřil v teologické uspořádání světa²⁴⁹, když stále znovu a znovu zdůrazňoval, že člověk se musí stara o sebe sama, a ne o vnější dobra (bohatství a všemožné pocty). Lidské „já“ ztotožňoval s morální instancí v člověku a vyzýval k péči o duši.²⁵⁰ Autor se v závěru kapitoly vyjadřuje k Sókratovu soudnímu procesu, během něhož neučinil nic, aby unikl trestu smrti. Měl možnost uprchnout a zachránit se, neučinil tak, očividně chtěl zemřít. Szlezák zde připomíná paralelu s Ježíšem. Dodává, že Sókratés umírá s vědomím, že proces sice prohrál, ale svůj morální boj s Athénami vyhrál.²⁵¹

Antigona i Sókratés činili to, co považovali za správné a byli za svá přesvědčení ochotni obětovat vše. Antigona pohřbila svého bratra, i za cenu možné smrti. Byla Kreontem odsouzena k zaldění ve skalní kobce. Antigona oproti Sókratovi zapochybovala o svých činech, když bylo rozhodnuto o jejím osudu. Bylo jí odepřeno vše, co je pro ženu posvátné, nevdá se, nebude mít děti... „Řecká tragédie ukazuje dobré lidi upadající do zkázy pro věci, které se jim prostě přihodí, pro věci, nad nimiž nemají moc.“²⁵² Tragédie nám poskytuje vhled do situací, které jsou těžko uchopitelné, přičemž tyto situace bychom mohli nazývat tragickými konflikty. Tragického konfliktu se dopustila i Antigona, spáchala zdánlivě pro Kreonta špatný skutek, ke kterému nebyla přímo donucena, učinila tak s plným vědomím.²⁵³ Mohli bychom říci, že i Sókratés se stává obětí tragického konfliktu, snaží se dostat stejně jako Antigona svému morálnímu přesvědčení, a ačkoliv má možnost, neutíká před trestem. Antigona i Sókratés zůstávají věrni sami sobě, i když Antigona si na konci dramatu povzdychne nad svým osudem, je to pochopitelné, je to mladá žena a měla celý život před

²⁴⁷ Sokratés je považován za prvního politického filosofa, nezkoumal přírodní svět, ale pokládal si otázky týkající se spravedlnosti, ctnosti či dobrého života, v jehož středu je racionální poznání. Viz WARD, A. Introduction In: WARD, Ann. *Socrates: Reason or Unreason as Foundation of European Identity*, s. 1.

²⁴⁸ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 221-222.

²⁴⁹ WARD, Ann. Introduction in: WARD, A. *Socrates: Reason or Unreason as Foundation of European Identity*, s. 1-2.

²⁵⁰ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 222.

K problematice péče o duši se vyjadřuje i Jan Patočka v souboru přednášek *Platón a Evropa*. Viz PATOČKA, J. *Platón a Evropa*, In: *Péče o duši II*, s. 149-161.

²⁵¹ SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*, s. 225.

²⁵² NUSSBAUMOVÁ, M. C., Aischylos a praktický konflikt. In: *Křehkost dobra*, s. 93.

²⁵³ NUSSBAUMOVÁ, M. C., Aischylos a praktický konflikt. In: *Křehkost dobra*, s. 93.

sebou. Dle Szlezáka nám Antígona pomáhá pochopit Sókratův přístup ke světu. Sókratés zůstal věrný svým ideálům i za cenu svého života jako Antígona.²⁵⁴

²⁵⁴ Tragédie nám umožňuje sledovat historii vzorce uvažování, čímž nám umožňuje sledovat důsledky našeho jednání a ukazuje nám složitost lidského uvažování v daném okamžiku. Tragédie nepředkládá dilemata svých postav jako předem určená. Ukazuje nám, jak hledají své morální východisko a nutí nás, jako diváky a potencionální interprety, abychom byli stejně aktivní. Interpretace tragédie je totiž nevyčerpateľná a je podrobována neustálému přehodnocení. Viz NUSSBAUMOVÁ, M. C., *Náhoda a etika*. In: *Křehkost dobra*, s. 56-82.

Závěr

V diplomové práci jsem rozebírala vybrané teze knihy *Za co vděčí Evropa Řekům* od Thomase A. Szlezáka. Důležité myšlenky z vybraných kapitol bylo cílem vysvětlit, a poté je kriticky zvážit.

Szlezák se domnívá, že evropskému člověku „připomíná“ jeho antické kořeny, které ho spoluutvářejí dodnes. Své teze vždy opírá o historické události a konkrétní místa v dochovaných antických textech. Szlezákovým cílem není podat přehled dějin evropského myšlení, jde mu o počátky naší racionality. Jednotlivé problémy Szlezák propojuje, činí tak například pomocí odkazů, které prostupují celou knihou. Knihou prostupuje několik Szlezákových interpretačních myšlenek. Jednou z těch nejdůležitějších je široké vymezení Evropy. Evropanem je pro něj každý, kdo sdílí určitý náhled na svět, jehož pilíře stojí právě již v kultuře starého Řecka. Dalším souvisejícím Szlezákovým rozhodnutím je, že knihu adresuje právě takto široce vymezenému čtenářskému okruhu lidí. Čtenářem knihy by měl být jakýkoli Evropan, kterému nejsou lhostejné jeho kořeny, které ovlivňují jeho každodenní smýšlení, a který chce porozumět vlastnímu místu ve světě. Nicméně samotná povaha textu takto široce vymezenému okruhu čtenářů není přístupná. Pokud má fungovat Szlezákův koncept „připomínání“ a nemá jít o výklad problémů, musí se čtenář již v myšlenkovém prostředí starého Řecka orientovat. Některé Szlezákovy teze jsou navíc poměrně radikální (jak se snažím ilustrovat na kapitole věnované Sókratovi a Sofoklovi) a pokud čtenář sám za sebou nemá nějakou podobu výkladu tohoto problému, těžko rozliší, co je Szlezákovou interpretací a co je „připomenutím“ společně sdíleného kulturního základu.

Szlezák se pokusil stanovit základní myšlenky a koncepty, na kterých jsou založené základní evropské postoje a hodnoty. Na základě sekundární literatury je možné doložit Szlezákův nepopíratelný platonismus. Szlezákův přístup v knize rozebírá Kryštof Boháček v stati *Idea a doba poevropská*, a mně tento text pomohl s odhalením některých, na první pohled skrytých momentů, ovlivňujících Szlezákovu myšlení a výklad obsažený v knize. Szlezák tyto počátky spatřuje ve výtvarném umění, kterému vděčíme za způsob zobrazování lidského těla. Další počátek z kořenů Szlezák spojuje s literaturou, která se vyvinula z přednesu homérských eposů až k členění literatury na epiku, lyriku a drama. Toto členění vytváří pojetí naší evropské literatury, přičemž to nejdůležitější, za co bychom měli být

Řekům vděční, Szlezák spatřuje v pojetí moderní evropské literatury. Pojetí dějin je nezbytné pro uchování historie společnosti, dějiny jsou jednotlivým příběhem lidstva, který je nutné vyprávět nestranně a podrobovat kritické reflexi. Pojetí dějin je spjato s pojetím politiky, díky níž je objeven veřejný prostor, jejíž počátky spatřujeme již v athénské demokracii, která usiluje o pojetí svobody. Sebeutvrzení jednotlivce proti kolektivu je nepostradatelné pro myšlení o svobodě a následnému stanovení programu individuální svobody a respektování svobody toho druhého. Svoboda jednotlivce je spojena s pojetím vědy a filozofie v Řecku.

Szlezák popisuje Evropu v pozitivním slova smyslu, a konstatuje, že podíl Řeků na evropské identitě je nepopíratelný, ale neopomíná ani neřecké základy a nesnižuje jejich význam. Szlezák vyzdvihuje tendenci Řeků překračovat své vlastní hranice, byli ochotni studovat cizí kultury a učit se od nich, byli si vědomi omezenosti svých vlastních východisek, v čemž spočívala jejich výjimečnost.

Szlezák se pokouší definovat evropskou identitu, dodává, že podat její úplnou definici není snadné, a proto uvádí alespoň několik bodů (pluralismus, liberálnost, demokracii, toleranci, prosazování lidských práv či otevřenost vůči cizím kulturám), díky kterým je možné ji chápat jako způsob myšlení. Pozornost věnuje také Evropě v kulturním smyslu, pro kterou je podle něj typický: kult individuality, záliba v historické perspektivě, důvěra v pokrok, věda a víra v etickou hodnotu umění a kultury, které se pouze v Evropě mohou stát konkurencí náboženství, autor Evropu považuje za otevřenou a tolerantní.

S první identifikací Evropy se podle Szlezáka a Horyny setkáváme na počátku 5. století př. n. l., kdy Řekové zvítězili nad Peršany v bitvě u Marathonu a Salamíny, v těchto bitvách je spatřován počátek politického a duchovního subjektu Evropy. Počátkem evropských dějin se zabývá také Jan Patočka, který spolu se Szlezákem do svých děl promítá momentální historickou situaci doby, ve které žijí. Patočka v souboru přednášek *Platón a Evropa* hovoří o počátku dějin, jejichž původ spatřuje v řecké filozofii. Patočka vysvětluje, že situace člověka se mění ve chvíli, kdy si změnu uvědomíme, dodává, že podobné je to i s dějinami. Patočka i Szlezák hovoří o dědictví řecké filosofie a považují Platónův příchod za vrchol pro řeckou kulturu, kdy je schopna čerpat ze svých zdrojů. Celou práci nás tedy doprovází Patočka, u kterého je stejně jako u Szlezáka znatelný jeho platonismus, hovoří o společensko-politické dimenzi a shodně jako Szlezák uvádí, že jsme dědici řeckého étosu.

Szlezák uvádí, že mezi antickou a evropskou kulturou neexistuje přímá kontinuita, vývoj se vyznačuje zlomky a přeměnou toho zděděného. Szlezák přiznává, že ne všechny počátky, které tvoří Evropu, jsou řecké, jelikož by bez nich Evropa nebyla tím, čím je dnes. Hovoří o duchovní přeměně řecké kultury, která je schopna se oprostít od vlastních myšlenkových zvyklostí, podrobit se sebekritice či uznat za platné to, co je pro ni v jádru cizí. Tehdy, když je kultura schopna odkázat na osvícenskou fázi svých dějin, je možné o ní uvažovat jako o alternativě místo evropsko-západního pohledu na svět.

Szlezák věnuje pozornost problému, který propojuje s politickou, kulturní, osobní a veřejnou sférou, jedná se o demokracii a drama. Drama a demokracie spolu úzce souvisí, pomáhají utvářet politickou a literární sféru. Toto téma je důležité a má pomoci kriticky rozebrat teze z kapitoly o Sofoklovi a Sókratovi.

Nejvíce detailně se věnují Szlezákově kapitole o výkladu postav Sofokla a Sókrata, které Szlezák považuje za symboly evropského myšlení a dokládá, proč by měli být chápáni jako hlasy proti demokracii. Tuto hypotézu dokládá pomocí historických reálií z jejich životopisů, kde nalézá jejich společné rysy, kterými jsou silná vazba na město Athény a jejich druhý život, stali se nedílnou součástí naší kultury.

Szlezák spatřuje paralelu mezi postavami Sókrata a Antigony. U Sofokla je představena divadelní postava Antigona, v případě Sókrata se jedná o skutečnou lidskou bytost, která byla odsouzena k smrti. Interpretace Sofoklovi Antigony je doplněna o interpretace od Jana Patočky a M. C. Nussbaumové, aby bylo možné ukázat radikalitu Szlezákově teze. Tradičně je Antigona podle interpretů nejen hrdinkou, ale i tím, kdo je zaslepen svým rozhodnutím. Szlezák uvádí, že Antigonino stanovisko se shoduje s tím Sókratovým, oba se dostali do otevřeného konfliktu s politickou autoritou a větším společenstvím lidí. Oba však zůstali věrni svým ideálům i za cenu svého života. Szlezák také nalézá podobnost, jak již bylo řečeno, mezi Sókratovým a Patočkovým osudem, oba se na sklonku svého života setkali s konfrontací ohledně jejich názorů, za které položili život. Sókratés a Antigona jsou pro Szlezáka morálním vzorem.

Szlezákovu knihu považuji za inspirativní, předkládá zde zajímavé myšlenkové konstrukty, které mohou čtenáře inspirovat k zamyšlení nad jeho vlastním postavením v rámci Evropy a evropské společnosti. Szlezák si předsevzal, že kniha by měla být přístupná všem

lidem, kteří se budou chtít o problematice Evropy a antického Řecka něco dozvědět. Pro mě, jako pro Evropanku, která je s problematikou antického Řecka obeznámena, byla kniha nejen inspirativní, ale rozšířila mé obzory myšlenek.

Resumé

The subject of this diploma thesis, the topic of which is *The question of intellectual and cultural heritage. Interpretation of Szlezák's book What Europe owes to the Greek*, it is to present and analyze the main thesis of this book. Part of the work is an effort to critically consider Szlezák's ideas, and chapters are selected, which are analyzed in detail for this purpose.

The work is divided into four chapters, the first of which is devoted to the introduction of the author of the book, his research activities, the book as a whole and basic European attitudes and values. The second chapter discusses in detail the *Prolegomena*, the introductory article of the book *What Europe owes to the Greeks*, where Szlezák talks about his intentions about the books and their own views, who he illustrates with examples from history and ancient works.

The third chapter is devoted to Athenian democracy and poetry *polis*, where the explain of a new form of state, democracy, poetry and drama in the form of tragedy and comedy. Szlezák explain why democracy and drama are closely connected, and as a reason he cites dramatic ceremonial plays organized in honor of the god Dionysus. In the conclusion, Szlezák states that direct democracy has worked for a relatively long time regardless the lack of a constitutional court, a compromise in resolving issues and much more.

The fourth chapter presents the figures of Sophocles and Socrates, whom Szlezák considers to be symbols of European thought. Szlezák uses a character from Sophocles drama, Antigone, to explain Socrates' personality. This method is intended to help today's man understand Socrates' reasoning. Szlezák's parallel is also presented here, which as has already been said, he sees between the figures of Socrates and Antigone, both of who came into conflict with political authority and the community of people, yet they remained true to their ideals.

Seznam literatury

ARISTOTELÉS. *Poetika*. Praha: Svoboda, 1996. ISBN 80-205-0295-5.

BÄR, S. TA Szlezák: Was Europa den Griechen verdankt. *Kultura in der griechischen Antike*, 2010. In: *Arctos* 47. [online]. [10. 8. 2021]. Dostupné z: <[http://pro.tsv.fi/kfy/arctos/reviews/47/Review%2002%20\(Bar%20302-305\).pdf](http://pro.tsv.fi/kfy/arctos/reviews/47/Review%2002%20(Bar%20302-305).pdf)>. S. 302-305.

BLACKWELL, Ch. W. Athenian Democracy: a brief overview, In: *Athenian Law in its Democratic Context (Center for Hellenic Studies On-line Discussion Series)*. [online]. [26. 5. 2021]. Dostupné z: <http://www.stoa.org/demos/article_democracy_overview@page=10&greekEncoding=UnicodeC.html>.

BLAHUTKOVÁ, D. ŠEVČÍK, M. *Patočkovy interpretace literatury*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014. ISBN 978-80-7465-124-3.

BOHÁČEK, K. Idea a doba poevropská. In: *Platonica Pilonica V. Ideje*, v tisku. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. S. 1-8.

BROŽOVÁ, Š. Antigona ve 20. století. In LISOVÝ, I. (ed.). *Camena. Sborník věnovaný 65. narozeninám PhDr. Heleny Kurzové, DrSc. Relationes Budvicenses: miscellanea philologiae classicae*. 2. České Budějovice, Jihočeská univerzita, 2001, s. 29-40. ISBN 80-7040-471-X.

CANFORA, L. *Dějiny řecké literatury*. Praha: Koniasch Latin Press, 2009. ISBN 978-80-86791-71-5.

EHRENBERG, V. When Did the Polis Rise? In: *The Journal of Hellenic Studies*, 1937, Vol. 57, Part 2 (1937), The Society for the Promotion of Hellenic Studies [online]. [25. 5. 2021]. Dostupné z: <<https://www.jstor.org/stable/627143>>. S. 147-159.

HADOT, P. *Co je antická filosofie?* Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2017. ISBN 978-80-7429-680-2.

HORYNA, B. *Idea Evropy*. Praha: ARGO, 2001. ISBN 80-7203-299-2.

KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, B. Martha C. Nussbaum, Upheavals of The Thought [online]. In: *Reflexe. Filosofický časopis*. [online]. [10.8.2021]. Dostupné z: <https://www.reflexe.cz/Reflexe_24/Martha_C._Nussbaum_Upheavals_of_Thought.html>. S. 129-135.

NUSSBAUM, M. C. *Křehkost dobra: náhoda a etika v řecké tragédii a filosofii*. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-089-0.

SAPFÓ. *Z písní lásky*. Praha: ODEON, 1968.

STRAUSS, D. Plato's Heritage to Western Philosophy, European Intellectual Tradition and some Special Sciences. In: *Phronimon*, 2016, Vol. 17, Number 1. University of south africa [online]. [09. 8. 2021]. ISSN 2413-3086. Dostupné z: <<http://dx.doi.org/10.17159/2413-3086/2016/151>>. s. 1-24.

SZLEZÁK, T. A. *Za co vděčí Evropa Řekům. O základech naší kultury v řecké antice*. Praha: OIKOYMENH, 2014. ISBN 978-80-7298-496-1.

PATOČKA, J. Platón a Evropa, In: *Péče o duši II*, s. 149-353, Praha: OIKOYMENH, 1999. ISBN 80-86005-91-7.

PATOČKA, J.: Ještě jedna Antigona a Antigoné ještě jednou, In: *Umění a čas I*, s. 389-400, Praha: OIKOYMENH, 2004. ISBN 80-7298-113-7.

SOFOKLÉS. *Tragédie*. Z řeckých originálu přeložili: Ferdinand Stiebitz, Václav Dědina, Radislav Hošek. 1. souborné vydání. Praha: Svoboda, 1975.

VERNANT, J. P. *Počátky řeckého myšlení*. Praha: OIKOYMENH, 2012. ISBN 978-80-7298-393-3.

WARD, A. *Socrates: Reason or Unreason as Foundation of European Identity*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing. 2007. ISBN: 1-84719-266.6. [online]. [11. 8. 2021]. Dostupné z:

<https://books.google.cz/books?id=6vcYBwAAQBAJ&pg=PA131&lpg=PA131&dq=Western+Identity,+Barbarians+and+the+Inheritance+of+Greek+Universalism&source=bl&ots=8E-9nAx1MD&sig=ACfU3U3hLHDwR65GmXhWRe5xdzmo4F5wxw&hl=cs&sa=X&ved=2ahUKewiZpYfCwpLqAhX->

RBUIHdRLBt0Q6AEwBXoECAoQAQ#v=onepage&q=Western%20Identity%2C%20Barbarians%
20and%20the%20Inheritance%20of%20Greek%20Universalism&f=false

WEBSTER, T. B. L. Personification as a Mode of Greek Thought. In: *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 1954, Vol. 17, No. 1/2 (1954), The Warburg Institute. [online]. [12. 2. 2021]. Dostupné z: <<https://www.jstor.org/stable/750130>>. S. 10-21.